

Dr.
Hakan AKKÖZ

Milli Eğitim Bakanlığı
İngilizce Öğretmeni
nakah27@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9226-1360>

Corresponding Author

Doç. Dr.
Celal ÖNEY

Muş Alparslan Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
c.oney@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5034-5056>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 05/06/2023 13/06/2023

Çeviri Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1309878>

Translation Paper

Jön Türk Devrimi Sonrasında Filistin’de Ortodoks Cemaat Siyaseti (1908-1910)

Orthodox Communal Politics in Palestine after the Young Turk Revolution (1908-1910)

Makalenin Orjinal Künyesi ve Linki

Konstantinos Papastathis, Ruth Kark, “Orthodox Communal Politics in Palestine after the Young Turk Revolution (1908-1910), *Jerusalem Quarterly*, Issue 56-57 - Winter. Spring, 2014, pp.118-139

https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/jq-articles/JQ_56-57_Orthodox_Communal_0.pdf

Öz

Bu çalışmada 1908 Jön Türk devriminden sonra Kudüs’teki Rum Ortodoks Patrikhanesinin patrik seçimine odaklanılmaktadır. Patrik adayları arasındaki iktidar mücadelesinin neden ve sonuçları üzerinde duran bu çalışma aynı zamanda bu mücadeleyi kendi çıkarları için kullanan başta Yunan olmak üzere Osmanlı ve Rusya’nın sergilediği tavırları inceliyor. Çalışmanın üzerinde durduğu diğer alan ise Filistin’deki Rum Ortodoks Arapların Rum kilise hiyerarşisine yani ruhban sınıfına dahil edilmemesi sadece cemaat olarak tutulmasının meydana getirdiği olumsuz sonuçlardır. Ruhban olmayan Rum Ortodoks Arap din adamlarının başta patriklik seçimleri olmak üzere bölgedeki Rum kiliselerinin sahip olduğu maddi ve manevi güçlerden mahrum bırakılmasını inceleyen bu çalışma, bu duruma karşı verilen mücadeleyi de vurgulamaktadır. Çalışma ayrıca bu alanda yapılan literatürü de inceleyerek zengin bir kaynakça ile Rum Ortodoks Arap Hristiyanların 1908 sonrası Filistin’de Yunan, Rus ve Osmanlı devletleri üçgeninde nasıl bir nüfuz aracı olarak kullanıldıklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rum Ortodoks Patrikliği, 1908 Jöntürk Devrimi, Filistin Hristiyan Araplar, Osmanlı, Rusya

ATIF: PAPANSTATHIS Konstantinos, KARK Ruth, (Çev: Hakan Akköz, Celal Öney), “Jön Türk Devrimi Sonrasında Filistin’de Ortodoks Cemaat Siyaseti (1908-1910)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 9/2 (Haziran 2023), s. (443-470)

Screenedturnitin

Abstract

This study focuses on the election of the patriarch of the Greek Orthodox Patriarchate in Jerusalem after the Young Turk revolution of 1908. Focusing on the causes and consequences of the power struggle between the patriarchal candidates, this study also examines the attitudes of the Ottoman Empire and Russia, especially Greece, which used this struggle for their own interests. The other area that the study focuses on is the negative consequences of the fact that the Greek Orthodox Arabs in Palestine were not included in the Greek church hierarchy, i.e. the clergy, but were kept only as a community. This study, which examines the deprivation of the lay Greek Orthodox Arab clergy from the financial and spiritual powers of the Greek churches in the region, especially the patriarchal elections, also highlights the struggle against this situation. The study also analyses the literature in this field and reveals with a rich bibliography how Greek Orthodox Arab Christians were used as a tool of influence in the triangle of Greek, Russian as well as Ottoman states in Palestine after 1908.

Keywords: Greek Orthodox Patriarchate, Young Turk Revolution of 1908, Palestinian Christian Arabs, Ottoman Empire, Russia

Giriş

Kudüs Ortodoks Patrikhanesi'nin mali yönetimi ve genel idaresi konusunda Rum dini bürokrasisi ile Osmanlı Filistin'indeki Arap cemaati arasındaki anlaşmazlık iyi bilinmektedir. Bunun nedenleri, milliyetçi özelemleri ifade eden ideolojik ve sosyal eğilimlerin yanı sıra oryantalist stereotiplere karşı bir tepkiyi yansıtan derin köklere sahiptir. Bu makale, Jön Türk Devrimi'nden (1908) sonraki dönemde bu tartışmanın gelişimini incelemektedir¹. Yerel ve uluslararası siyasetin akışkan olduğu bir dönemde kamu düzenini ve sosyal istikrarı korumak amacıyla müdahale etmek zorunda kalan yeni rejim, iki hasım arasındaki güç mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır. 1908-1910 patriklik krizinin kilise içi bir boyutu da vardı ve Arap Ortodoks davasını dini otorite elde etmek için bir fırsat olarak gören güçlü bir muhalefetin Patrik Damianos'a karşı gerçekleştirdiği darbe ile bağlantılıydı. Rum Ortodoks dinine mensup fakat Rum kilise yönetiminde söz sahibi olmayan ve kilise ruhban sınıfına dâhil edilmeyen kilisenin Arap cemaatinin ileri gelenlerinden veya din adamlarından oluşan kesim (Laity, bu andan itibaren makalede bu kesim "ruhban olmayan Rum Ortodoks Arap Dindarlar" şeklinde anılacaktır), Damianos'un görevine iade edilmesini bir dereceye kadar belirlemiş olsa da, güç dengesini kendi lehine değiştirememiştir.

1908-1910 yılları arasında yaşanan patriarkal (Patriklik) krizi, çeşitli yazarlar tarafından Osmanlı'nın son dönemlerinde Filistin'de yaşanan toplumsal gelişmelerin yanı sıra dini ortamın ve toplumlar arası siyasetin yeniden şekillendirilmesi bağlamında

1 Salim Tamari'ye ve anonim hakemlere anlayışlı önerileri için minnettarız. Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes (CIEPO) 20. Uluslararası Kongresi (Girit, 2012) katılımcılarının yorumları argümanlarımızı ifade etmede yardımcı olmuştur. Makalemizin redaksiyonu için Alifa Saadia'ya ve yardımcıları için Nadav Solomonovich'e teşekkür ederiz.

incelenmiştir. Elie Kedourie bu krizi ulusal bir fikrin ortaya çıkması ve gelişmesinde bir ilk adım olarak görürken², Derek Hopwood krizi esas olarak Rusların yerel Hıristiyan nüfusa nüfuz etmesinin bir sonucu olarak yorumlamıştır³. Araştırmacılar Daphne Tsimhoni ve Sotirios Roussos bunu, Yunan etnosentrik din adamları ile İngiliz Mandası altındaki Filistinli ruhban olmayan Rum Ortodoks Arap Dindarların dini liderler arasında uzun vadede yaşanacak çatışmaya zemin hazırlayan önemli bir olay olarak değerlendirmiştir⁴. Yakın zamanda, Jön Türk Devrimi'nin Kudüs'teki üç büyük dini örgüt (Ermeni, Ortodoks ve Yahudi cemaatleri) üzerindeki etkisini karşılaştıran Bedross der Matossian, patriklik krizinin sonucunun Osmanlı rejiminin Arap milliyetçiliğinin gelişmesinden duyduğu endişe tarafından belirlendiği sonucuna varmıştır⁵. Bizim görüşümüze göre, Matossian'ın ayrılıkçı tezi en azından 1911'den önceki olaylar söz konusu olduğunda tartışılabilir. Çünkü Arap ulusal hareketi o dönemde (1908-1910) gelişiminin ilk aşamalarında ve henüz merkezi otoriteler için gerçek bir tehdit oluşturmuyordu. Bunun yerine, Osmanlı'nın tutumunun, rejimin diplomatik angajmanlarının yanı sıra güncel siyasi gündem tarafından belirlendiğini düşünüyoruz.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar temel olarak İngiliz Manda Yönetimi'nin Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin işleriyle ilgili iki raporuna dayanmaktadır⁶. Bu raporlar, bu dini kurumun modern tarihinin incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır, çünkü tartışmaya dâhil olan tüm tarafların algısını yansıtmakta ve aksi takdirde erişilmesi son derece zor olan kilit tarihi belgeler içermektedir. Bu makale, önceki araştırmacılar tarafından dikkate alınmayan Yunanca yayınlanmış bazı belgeleri inceleyerek kriz hakkında yeni tarihsel materyaller sunmaktadır. Bizim bakış açımıza göre Babıâli'nin Yunan yanlısı tutumu Arap milliyetçiliğinin tehdit olarak algılanmasından değil, hukuki, siyasi ve diplomatik

-
- 2 Elie Kedourie, "Religion and Politics," in *The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies*, ed. Elie Kedourie (Chicago: Ivan R. Dee, 2004), 317-342.
 - 3 Derek Hopwood, *The Russian Presence in Syria and Palestine, 1843-1914: Church and Politics in the Near East* (Oxford: Clarendon Press, 1969).
 - 4 Daphne Tsimhoni, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem during the Formative Years of the British Mandate in Palestine," *Asian and African Studies* 12 (1978): 77-121; Sotirios Roussos, "The Greek Orthodox Patriarchate and Community of Jerusalem: Church, State and Identity," in *The Christian Communities of Jerusalem and the Holy Land: Studies in History, Religion and Politics*, ed. Antony O'Mahony (Cardiff: University of Wales Press, 2003), 38-56; Sotirios Roussos, "The Greek Orthodox Patriarchate and Community of Jerusalem," in *The Christian Heritage in the Holy Land*, ed. Antony O'Mahony, Göran Gunner and Kevork Hintlian (London: Scorpion Cavendish, 1995), 211-224; Sotirios Roussos, "Eastern Orthodox Perspectives on Church-State Relations and Religion and Politics in Modern Jerusalem," *International Journal for the Study of the Christian Church*, 5 (2005): 107-122.
 - 5 Bedros Der Matossian, "The Young Turks Revolution: its Impact on Religious Politics of Jerusalem (1908-1912)," *Jerusalem Quarterly*, 40 (2009-2010): 18-33; Bedros Der Matossian, "Administrating the non-Muslims and the 'Question of Jerusalem' after the Young Turk Revolution," in *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, ed. Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio (New York: I. B. Tauris, 2011), 211-239.
 - 6 Anton Bertram and Harry C. Luke, *Report of the Commission Appointed by the Government of Palestine to Inquire into the Affairs of the Orthodox Patriarchate of Jerusalem* (London: Oxford University Press, 1921); Anton Bertram and John W. A. Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem: Report of the Commission Appointed by the Government of Palestine to Inquire and Report upon Certain Controversies between the Orthodox Patriarchate of Jerusalem and the Arab Orthodox Community* (London: Oxford University Press, 1926).

mülâhazalardan kaynaklanıyordu. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, Tanzimat reformlarından sonra İmparatorluk içindeki sosyal gelişmelere ve ideolojik yeniliklere ve bunların Filistin'deki Ortodoks cemaatini nasıl etkilediğine vurgu yaparak, patriklik tartışmasına yol açan olayların bağlamsal bir tarihsel anlatımını sunuyoruz. İkinci bölümde ise bu dini güç arayışına dâhil olan aktörlerin strateji ve eylemlerini, daha geniş siyasi ve toplumlar arası çıkarların yanı sıra diplomasinin rolüne de özellikle dikkat ederek ele alınmaktadır. Sonuç olarak makale, Kudüs Ortodoks cemaati örneğinde, Osmanlı rejim değişikliğinin beklendiği gibi modernist politikaların uygulanması anlamına gelmediğini, aksine mevcut gelenekçi durumu daha da güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Jön Türkler, halkın duyarlılığına ve cemaat yapılarının değiştirilmesi çağrısına yeterince yanıt veremeyerek, Filistinli Hristiyan Ortodoks nüfusun mikro düzeyindeki dönemlerinin zorluklarıyla yüzleşmekte başarısız oldular.

Dinin Siyasallaştırılması

Patriklik krizi esasen Filistin'in geleneksel sosyal ve siyasi ortamının moderniteye geçişinin bir sonucuydu. Bir yandan Tanzimat reformları, Rum Ortodoks Patrikhanesi Karma Konsey'in kurulması yoluyla ruhban olmayan Hristiyan Arap unsurun cemaatin karar alma sürecinde daha aktif bir rol almasına izin vererek çok etnikli Ortodoks cemaatinin kısmen sekülerleşmesinin yolunu açmıştır. İstanbul'da "Rum-Millet"⁷ Milli veya Cemaat Nizamnamesi'nin 1862'de kurulması, Osmanlı iktidarının dini bürokrasilerden kentli elitlere (Fenaryotlar) ve gelişmekte olan burjuvaziye geçişini teyit etti⁸. Bu düzenlemeler Konstantinopolis ve (bir süre sonra) Antakya Patrikhanelerinde de uygulanırken, Kudüs Ortodoks bürokrasisi tarafından kabul edilmedi, çünkü kendi yönetimine bir tehdit olarak algılandı. Öte yandan, Arap ulusal fikri toplumsal alana hâkim oldu ve dini aidiyete dayalı önceki hegemonik toplumsal uyum unsuruna olan bağlılıkları zayıflattı. Aynı zamanda din, ulusal hedeflere ulaşmak için toplumsal nüfuzun bir aracı olarak "siyasallaştırıldı". Sonuç olarak, modernitenin arifesine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-politik yapısı mezhepçiliğe dayanırken, o zamandan itibaren daha önce sağlam ve tutarlı bir bütün olan şey (örneğin Ortodoks cemaat-millet) farklı siyasi ve kültürel varlıklara bölündü: Rum, Bulgar, Arap ve diğerleri gibi⁹.

Dini alanın "millileştirilmesi" veya "siyasileştirilmesi" süreci, Ortodoks Kilisesi'nin örgütsel yapılarının etnik olmayan mezhepsel bir temsilden ulusal temelli dini bir bağlılığa kademeli olarak dönüştürülmesini gerektirmiştir. Neredeyse tüm Ortodoks patrikhanelerinde yaşanan bu süreç, imparatorluk devletinden ulus-devlete geçişin bir sonucuydu. Bu durum,

7 Resmi olarak tanınan gayrimüslim bir grup veya topluluk, aynı zamanda önemli sivil işlevi de yerine getiren, kendi dini bir başkanı altında. Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System," in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis (New York: Homes and Meier Publishers, 1982), 69-89.

8 For the text: Charalampos Papastathis, Oi [136] Orthodox Communal Politics in Palestine after the Young Turk Revolution (1908-1910) Kanonismoï ton Orthodoxon Ellinikon koinotiton tou Othomanikou kratous kai tis Diasporas [Regulations of the Greek Orthodox communities of the Ottoman state and the Diaspora] (Thessaloniki: Kyriakidis Bro., 1984).

9 Demetrios Stamatopoulos, *Metarrithmysi kai ekkosmikeusi: pros mia anasynthesi tis istorias tou Oikoumenikou Patriarxeiou ton 19o aiona* [Reformation and Secularization: towards a Reformulation of the History of the Ecumenical Patriarchate in the 19th Century] (Athens: Alexandria, 2003), 20-21.

daha önce “ekümenik” ve birleşik olan Ortodoks dünyasının, merkezi bir idari sistem içinde büyük dini kuruluşlar halinde örgütlenerek, tanımlanmış dini bölgeleri yöneten etnik temelli dini bürokrasilere bölünmesiyle sonuçlandı. Rus diplomasisinin bu süreçteki rolü, gerek kapitülasyonlar rejimi gerekse finansman ve çeşitli bağışlar yoluyla Ortodoks kurumlarının kontrolünün Rusya’nın “Üçüncü Roma”¹⁰ dış politikasını¹¹ uygulamak için önemli bir koşul olması nedeniyle, bu açıdan geniş ölçüde takdir edilmiştir. Filistin’deki ruhban olmayan Hristiyan Rum Ortodoks Araplar ile Rum Ortodoksların mücadelesi, Osmanlı toplumunun genelinden ya da geniş diplomatik ortamdan ayrı ya da benzersiz değildi; aslında İstanbul Patrikhanesi bünyesindeki Bulgar Eksarhlığı ya da on dokuzuncu yüzyılın sonunda Antakya’daki Rum hiyerarşisine karşı Arap Ortodoks ayaklanması gibi diğer dini vilayetlerde de meydana gelen bir dizi benzer gelişmeden biriydi.

Ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Arap Dindarlar, kendi kaderlerini tayin etmenin ilk aşamalarında ve İmparatorluğun diğer kolektif Ortodoks organlarının idari paradigmasını takip ederek, Yunan yönetimini bir tür dini emperyalizm olarak algıladılar. Filistin’de özel bir ekonomik ve sosyal statü elde etmiş olan yerel Arap Ortodoks eliti için bu durum kabul edilemez olarak görülüyordu. Bu nedenle ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Arap Dindarlar, Rum Patrikhanesinin kontrolünü ele geçirmeye çalıştılar. Basının bu mücadeledeki rolü, büyüyen ulusal grubun kolektif umutlarını ifade etmenin yanı sıra toplumsal perspektifi oluşturması ve aynı zamanda yansıtması açısından son derece önemliydi¹². Filistin’deki *Alquds*, *Al-Karmil* ve *Falastin* gazeteleri, Rum egemenliği sorununu eleştirilerinin merkezine koyarak, kilise kurumunu mağdur Filistinli benliğin aksine dini “düşman” olarak tanımlamanın araçları oldular. Filistin basını Rum din adamlarını, Arap kültür mirasını gerçek sahiplerinden gasp eden ve dini gayrimenkullerin yanı sıra diğer gelirleri ve hacı bağışlarını, prensipte bunların alıcısı olması gereken cemaatin ihtiyaçlarını dikkate almadan kendi çıkarları için kullanan zalimler olarak algılamıştır. *Falastin*’in Arap Ortodoks editörü İsa al-’İsa’nın Filistin Arap Ortodoks davasına katkıda bulunmak için

10 Moskova’nın “Üçüncü Roma” olacağına dair mesih doktrini, Rus yayımlacı dış politikasının ideolojik bahanesi olurken, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ortodoks tebaasına kolektif hayal gücüne önemli bir sembolik ağırlık ve yüksek düzeyde bir toplumsal nüfuz kazandırdı. Hildegard Schaefer, *Moskau das Dritte Rom: Studien zur Geschichte der Politischen Theorien in der Slawischen Welt* (Hamburg: Friederichsen, de Gruyter, 1929); Peter J. S. Duncan, *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and after* (London: Routledge, 2000), 10-12; Dimitri Stremoukhoff, “Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine,” *Speculum* 28 (1955): 84-101.

11 Ortodoks dünyasındaki Rus varlığı ve Yunanlılarla dini tahakküm konusundaki tartışmalar hakkında, bakınız: Derek Hopwood, *The Russian Presence*; Theophanes G. Stavrou, *Russian Interest in Palestine: a Study of Religious and Educational Enterprise* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1963); Abdul Latif Tibawi, *Russian Cultural Penetration of Syria-Palestine in the Nineteenth Century* (London: Luzav and Co., 1966); Elena Astafieva, “La Russie en Terre Sainte: le cas de la Société Impériale Orthodoxe de Palestine (1882- 1917),” *Cristianesimo nella Storia* 24 (2003): 41- 68. Tamamen milliyetçi bir Yunan görüşüne göre farklı bir perspektif bkz: Archim. Meletios Metaxakis, *To Agion Oros kai i Rosiki politiki en Anatoli [Kutsal Dağ ve Doğu’daki Rus Politikası]* (Athens : Sakellariou, 1913), 56-74; Gregorios Papamichael, “Apokalypseis peri tis rosikis politikis en ti Orthodoxo Elliniki Anatoli,” [“Ortodoks Rum Doğusunda Rus Politikasına İlişkin Gerçekler”] *Ecclesiastikos Pharos* IV (1909): 358-365, 389-414, 521-538; and V (1910): 52-69.

12 Laura Robson, *Colonialism and Christianity in Mandate Palestine* (Austin: University of Texas Press, 2011), 16-43, 75-100.

gazetesini kurması da ilginçtir¹³. Bu seslere, muhtemelen Filistin’de döneminin en önde gelen entelektüel figürü olan Halil Sakakini’nin sesini de eklemeliyiz. Sakakini, 1908-1910 yılları arasında patriklik tartışmalarına aktif olarak katıldı. 1913 yılında aforoz edilmesine yol açan *al-nahda al-orthodoksiyya fi Filastin* (Filistin’de Ortodoks Rönesansı) başlıklı bir broşür yazdı¹⁴. Bu çalışmada ve günlüklerinde Yunan din adamları sürekli olarak zalim, yozlaşmış ve dejenere olarak tasvir edilmektedir¹⁵.

On dokuzuncu yüzyılın dördüncü çeyreğinde Filistinli Rum Ortodoks Arap din adamları her kilise bölgesinde bir Yerel Konsey ve toplumsal işlerin idaresi için bir Karma Konsey kurulmasını talep etti. Ayrıca, ruban olmayan (laity) Rum Ortodoks Arap unsurun mali yönetimin yanı sıra patrik ve piskoposların seçilmesi prosedürlerine aktif katılımını da talep ettiler. Son olarak, yerel Arap Ortodoksların Manastır Kardeşliğine serbestçe girmesi, cemaat içindeki iki kutup arasında uzlaşmanın olmazsa olmazı olarak görülüyordu. Nihayetinde amaç “demokratikleşme” ve “yabancı” Yunan hiyerarşisinin Kudüs Kilisesi’nden uzaklaştırılmasıydı. Her iki sürecin de aynı muhalif tarafından yürütülmesi, yerel halklarla özdeşleşmelerinden kaynaklanmıştır. Patrikhanenin “Araplaştırılması” kilise yönetiminin “sekülerleştirilmesinde” temel bir unsur olarak algılanırken, aynı zamanda dini örgüt içindeki iktidar yapısının “reformu edilmesi” Arap Ortodoks ulusal programının gerçekleştirilmesi yolunda önemli bir adım olarak sunuldu.

Yunan hâkimiyetinin ideolojik arka planını “Helen-Ortodoksisi”nin mesihçi safatası oluşturuyordu. Bu, Yunan ulusal kimliğinin Ortodoks dinine sıkı sıkıya bağlı olduğu Megali İdea’nın Yunan irredantizminin teorik bir formülasyonudur. Toplumsal olarak baskın olan bu etno-filozof anlatı, Ortodoksluğun Yunan ulusuyla ilksel ve dolayısıyla özcü bir şekilde eşitlenmesini savunmaktadır. Kısacası, bir birey ancak Hıristiyan Ortodoks ise Yunan “hayali cemaatinin” bir üyesi olarak kabul edilebilir ve bunun tersi de geçerlidir¹⁶. Bu nedenle Suriye ve Filistin’deki Ortodoks Arap nüfus, Arap olarak değil, Yunan “arabofonları” (αραβόφωνοι) olarak kabul edildi¹⁷. Ayrıca, Kutsal Topraklar’da Patrikhane’nin himayesi altında bulunan

-
- 13 Noha Tadros Khalaf, *Les Memoires de ‘Issa al ‘Issa: Journaliste et Intellectuel Palestinien 1878-1950* (Paris: Editions Karthala, 2009), 61-64; R. Michael Bracy, *Printing Class: ‘Isa Al-‘Isa, Filastin, and the Textual Construction of National Identity, 1911-1931* (Lanham: University Press of America, 2011), 19-40.
- 14 Laura Robson, “Communalism and Nationalism in the Mandate: The Greek Orthodox Controversy and the National Movement,” *Journal of Palestine Studies* 41 (2011): 15.
- 15 Khalil Sakakini, *The Diaries of Khalil Sakakini. Volume II: Orthodox Renaissance, World War I, Exile to Damascus*, ed. Akram Mousallam (Ramallah: Khalil Sakakini Cultural Centre, and the Institute for Jerusalem Studies, 2004); Kedourie, “Religion and Politics”, passim; Nadim Bawalsa, “Sakakini Defrocked,” *Jerusalem Quarterly* 42 (2010): 10-13.
- 16 Pantelis E. Lekkas, *To paixnidi me to chrono: ethnikismos kai neoterikotita [The time game: nationalism and modernity]* (Athens: Ellinika Grammata, 2001), 78-79; Sia Anagnostopoulou, *Mikra Asia, 19^{ios} aionas-1919 oi ellino- orthodoxes koinotites: apo to millet ton romion sto elliniko ethnos [Asia Minor, 19th century-1919 the Greek-Orthodox communities: from the rum- millet to the Greek nation]* (Athens: Ellinika Grammata, 1997), 481-488; Paraskevas Matalas, “To Patriarcheio Ierosolimon kai I ellino-orthodoxia,” [“The Patriarchate of Jerusalem and Helleno-orthodoxia”] in *Orthodoxia, Ethnos kai Ideologia [Orthodoxy, Nation and Ideology]* (Athens: Moraiti School, 2007), 116.
- 17 Pavlos Karolidis, *Peri tis ethnikis katagogis ton Orthodoxon Christianon Syrias kai Palaistinis [Regarding the national origin of the Orthodox Christians of Syria and Palestine]* (Athens: P.D. Sakellariou Press, 1909); Eleni Stoikou, “Ellinikes apopseis gia tin ekklisiastiki cheiraphetisi ton Orthodoxon Aravon sta

çeşitli mabetler, Hıristiyanlığın tarihi beşiğindeki Yunan varlığının somut devamlılığı olarak algılanmıştır. Filistin'deki Hıristiyan mabetlerinin Yunanlılara ait olduğuna dair bu "uydurma geleneğe" göre, bu mabetler genel olarak Ortodoks topluluğuna ait değildi. Aksine, Yunan milleti onların tek sahibiydi. Kutsal Yerler ulusal hazineler olarak algılanıyordu ve bu nedenle Rum olmayan Ortodoks nüfus, bu yerlerin muhafazası için yetkili makam olan Kudüs Patrikhanesi'nin yönetiminde söz sahibi olamıyordu. Ortodoksluk, Tanrı'nın sözünü ifade eden gerçek inanç olarak kabul edildiğinden ve Yunan ulusu tanım gereği O'nun Kutsal Yerlerinin "haklı" sahibi olarak temsil edildiğinden, Yunan halkı, kuruluşlarından bu yana olduğu gibi, tüm kilise merkezlerinin rehberliği altında faaliyet göstermeye devam etmesi gereken "seçilmiş" halk olarak tanımlanmaktadır. Helen-Ortodoksluğu savunanlar için Patrikhane münhasır olmalı ve buraya giriş sadece Yunan vatandaşları ya da tebaasıyla sınırlı kalmalıdır. Sonuç olarak, ulus-devletin başkenti olarak Atina, kolektif kimliklerini tanımlayan diğer kriterlere bakılmaksızın, sadece tüm Ortodoks kurumlarının değil, aynı zamanda Ortodoks nüfusun da en mükemmel siyasi merkezi olmalıdır¹⁸.

Gelişmekte olan yerel Ortodoks hareketiyle yüzleşmek için Yunan kilise aygıtı içinde iki strateji formüle edildi: a) Patrikhanenin Yunan karakterini ve dini "saflığını" yıkmak olarak görülen din dışı taleplerin mutlak reddi; ve b) kurumun Yunan karakterini ve merkezi yönetim yapısını riske atmadan ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Araplara bazı ikincil hakların kontrollü bir şekilde verilmesinin benimsenmesi. Bu iki farklı düşünce ekolü arasında uzun süredir devam eden çatışma, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Patrikhane içinde bir dizi krize yol açmıştır¹⁹. Söz konusu tartışma, Kudüs Patrikhanesi'nin geleceği açısından büyük yankıları olan Yunan üst düzey din adamları arasında bir bölünmeye de neden oldu.

Tarihsel Arkaplan: Komünal Bölünmenin Başlangıcı

Patrik Cyril II'nin (1872) etnosentrik sinod tarafından görevden alınması, anlaşmazlığın "resmi" başlangıcı olarak kabul edilebilir; bunun ardından Kudüs, Yafa, Lydda, Hayfa, Nasıra ve diğer şehirlerdeki Filistinli Arap Ortodoks toplulukları dini ve siyasi temsilcilerinden duydukları memnuniyetsizliği açıkça ortaya koydular. Dahası, Rus diplomasisi Kiril'i destekleyerek ve topluluk içindeki Yunan üstünlüğünü tehdit ederek nüfuz kazanıyordu²⁰. Her ne kadar bu anlaşmazlıkta ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Araplar çabalarında başarısız olmuşsa da, patrikliği ilgilendiren işlere katılma konusundaki ısrarın ilk yaygın tezahürü olmuştur. Zaman içinde Arap-Filistin ulusal fikrinin gelişmesinde ve kristalleşmesinde yapıcı bir rol oynayan çok yönlü bir siyasi hareket

patriarcheia Antiocheias kai Ierosolymon apo ta mesa tou 19ou os tis arches toy 20ou aiona," ["Greek views about the ecclesiastical emancipation of the Orthodox Arabs in the Patriarchates of Antioch and Jerusalem from the mid-19th to the beginning of the 20th century"] *Kleio* 5 (2009): 155-196.

18 Konstantinos Papastathis, "Religious Politics and Sacred Space: the Orthodox Strategy on the Holy Places Question in Palestine, 1917- 1922," *Journal of Eastern Christian Studies* (Forthcoming).

19 Konstantinos Papastathis, "The Power Vacuum within the Orthodox Patriarchate of Jerusalem and British Political Line of Action, 1917-1918" ["To keno exousias sto Patriarcheio Ierosolymon kai I Vrettaniki politiki, 1917-1918"] *Historica* 26 (2009): 333-367.

20 Bertram and Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem*, 26-27.

oluşturdu²¹. O andan itibaren Yunan hiyerarşisi, karma bir konsey kurulmasını ve Patriklik ile ilgili yönetim kademelerine ücretsiz kayıt olmalarını talep eden yerel Ortodoks Arapların açık muhalefetiyle karşılaştı²². Rum Ortodoks ruhban hiyerarşisi, bu talepleri nihayetinde kendisini Kudüs'ten kovulmasına yol açacak "Truva atı" olarak algıladı²³.

Kaynayan bu mesele, Yunan idari egemenliğini Rum Ortodoks Hristiyan'ı olup ama Rum Ortodoks ruhban sınıfına dâhil edilmeyen Ortodoks Araplar üzerinde yasal olarak koruyacak olan Patriklik yönetmeliklerinin oluşturulmasıydı²⁴. Böylelikle Patriklik Temel Kanunu olarak adlandırılan patriklik Nizamnamesi, 1875 yılında derlenmiş ve Kudüs Mutasarrıfı (Kaymakam) Kamil Paşa'nın desteğiyle Babıali tarafından onaylanmıştır. Bu yönetmeliğin hükümleri, kurumun teşkilat yapısını, patrik seçim yöntemini ve hiyerarşiyi belirleyen on yedi maddeden oluşuyordu²⁵. Ancak, bu yönetmelik ne yerel Ortodoks Arapların taleplerini karşıladı ne de Rum Ortodoks Patriklik makamının merkezileşmesinin önüne geçmek için sinodal yani kilise meclisine danışılması ilkesini teşvik etti. Patriklik makamı, bölgedeki Rum Ortodoks tüm dini ve idari işlerin yanı sıra Patrikhanenin maliye ve taşınır ve taşınmaz mallarının yönetimi üzerinde mutlak kontrole sahipti. Patrik, Sinod'un yani ana kilise meclisinin yapısını her zaman değiştirme yetkisine sahipti ve herhangi bir sorunda onun (meclisin) görüşünü engelleyebilir ve Sinod'u, kendisi tarafından alınan kararları hiçbir pratik tepki vermeksizin şekilde onaylayacak ikincil bir organ haline getirebilirdi. Patrik, bir konudaki görüşlerini destekleyecek bir din adamı bulamadığı uç bir durumda bile, kendisine bir sinodal meclisi çağırması yapmama ve iradesine aykırı sinodal kararları uygulamama yetkisi verilmişti. Bir patriğin tahttan indirilebileceği veya görevden alınabileceği hiçbir koşul bulunmadığı dikkate alındığında, Manastır Kardeşliği üyeleri ya grup olarak ya da bireyler olarak patriğin tasarrufuna bağlıydı. Rum Ortodoks Ruhban sınıfı dışında kalan Hristiyan Arap cemaatin durumu söz konusu olduğunda, Temel Kanun oldukça sinir bozucuydu, çünkü dini konularda egemen Yunanlılar arasındaki ilişkilerde ve Filistinli Rum Ortodoks Arap cemaatinin meselelerinde Arapların daha fazla söz sahibi olma arzusunda hiçbir gelişme getirmedi. Ruhban sınıfından olmayan Rum Ortodoks Arap cemaatinin bazı temsilcilerin Patriklik seçimlerine katılımı, kurum içindeki güç dengelerinde herhangi bir değişikliğe izin verilmediği için hiç de önemli bir taviz değildi. Ayrıca, Rum Ortodoks Patrikliğinin gayrimenkul, hac gelirleri veya kiliseye yapılan diğer bağışlardan elde edilen gelirlerden Hristiyan Arap cemaate yapılacak mali yardımın miktarına ilişkin net bir ifade de yoktu. Sonuç olarak, Rum Ortodoks Arap cemaatinin temsilcileri, kilisenin ruhban sınıfına dâhil edilmedikleri için aslında Patrikhane'nin emirlerine uymak zorunda kaldı ve kendisi için sadece küçük kazançlar elde etti. Ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Arapların bu durumu protestolarından önce, Rum Ortodoks Patriği Hierotheos (1875-1882) ünlü genelgesini dağıttı. Bu belgenin özel bir sembolik değeri vardı, çünkü Yunan müessesesi tarafından Manastır Kardeşliği kurumunun yerel Rum Ortodoks

21 Hopwood, *The Russian Presence*, 180-185.

22 Kallistos Miliaras, "Ta epi patriarchou Prokopiou (1872-1875) anafyenta sovava zitimata en ti Ekklesia Ierosolymon," ["The Important Questions Created in the Church of Jerusalem during the Reign of Patriarch Prokopios (1872- 1875)"] *Nea Sion* 27 (1932): 308-311.

23 Miliaras, "Ta epi patriarchou Prokopiou," 311- 312.

24 Bertram and Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem*, 27.

25 Metnin İngilizce çevirisi için bkz. Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 243-249.

Hristiyan Arapların kabulüne açık olduğunu ilan eden ilk resmi açıklamaydı. Ayrıca, ruhban sınıfından olmayan Arap cemaatin Rum Ortodoks Patrikliğinin karar alma sürecine daha aktif katılımını teşvik etmesi gerekiyordu²⁶. Yerel Ortodoks Arap cemaatin, 1908-1910 ve 1923 yıllarındaki Patriklik krizlerinde, amaçlarını anayasal olarak güçlendirmenin bir yolu olarak da yayımlanan bu Patriklik genelgesinin içeriğine başvurması karakteristiktir.²⁷ Ancak aynı genelge aslında ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Arapların taleplerini yıkmayı amaçlıyordu ve hiçbir şekilde de uygulanmadı.

On dokuzuncu yüzyılın sonu, Filistin'deki Rum Ortodoks dini kurumunun ekonomik bir bunalımla karşı karşıya olduğunu, Rusların Rum Ortodoks Patrikliğinin yetki sahasında olan topraklarına nüfuz ettiğini ve Rum Patrikliğinin bölgede giderek daha aktif bir yerel Ortodoks grubu olduğunu gördü. Bunun da ötesinde, Patrik Gerasimos'un (1891-1896) ölümü Rum Ortodoks ruhban sınıfında iç bölünmeye yol açtı: bir kamp, son on yılda dini siyasette aktif rol oynayan Photios'un (daha sonra İskenderiye Patriği olacak) seçilmesini destekledi, diğer kamp ise Kutsal Kabir Kilisesi'nin kayyumu ve Manastır Kardeşler grubunun en zengin keşişlerinden biri olan Eythimios'u tercih ediyordu. Rusların adaylığına karşı çıkması üzerine Photios, daha önce ve gizlice bir süre sonra istifa etmeyi kabul eden vekil (Locum Tenens) Damianos'un aday gösterilmesini önerdi; yani Photios'un son dönem egemenliğine zemin hazırladıktan sonra. Seçim, Damianos ve Efthimios arasında bir bağla sonuçlandı. Sonuç olarak, Temel Kanun (Fundamental Law) uyarınca Damianos, Locum Tenens (Vekil) olarak oyu iki kez sayıldığından Damianos patrik olarak seçildi. Ancak Damianos, sözünü tutmak yerine Eythimios ile barıştı ve önceki koruyucusu ve müttefiki Photios'u Antakya'ya çekilmeye zorladı. O andan itibaren, Photios'un izleyebileceği tek taktik, zamanını beklemek ve Damianos'un kilise içi veya siyasi arenadaki herhangi bir hatasını istismar etmektir. Jön Türk Devrimi'nden sonra komünal siyasetin yeniden formüle edilmesi böyle bir fırsat sağladı.

1908-1910 Patriklik Krizi

II. Meşrutiyet dönemi, yeni siyasi yapılar yaratarak ve kamu gündemini ve söylemini yeniden ifade ederek, İmparatorlukta modernleşme sürecine yeni bir ivme kazandırdı. Jön Türk rejiminin kurulması, siyasetin merkezindeki çeşitli etnik ve dini gruplar için özgür seçimlerin ve demokratik temsilin yolunu açtı. Hukuk sisteminde reform yapıldı, basın özgürlüğü tesis edildi ve laikleşme teşvik edildi²⁸. Filistin toplumu, özellikle üç tek tanrılı din için bölgenin önemi göz önüne alındığında, devrimi büyük bir coşkuyla karşıladı.

-
- 26 Timotheos Themelis, *Episima eggrafa peri ton dikaion tou Patriarcheiou Ierosolymon (1908- 1913)* [Official Documents concerning the Rights of the Patriarchate of Jerusalem (1908-1913)] (Jerusalem: Press of the Convent of the Holy Sepulchre, 1914), 50-53; Kallistos Miliaras, "O Aytokratorikos Kanonismos tou Patriarcheiou Ierosolymon kai i efarmogi aytoy" ["The Imperial Law of the Patriarchate of Jerusalem and its Application"] *Nea Sion* 27 (1932): 369-383; Bertram and Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem*, 27-30.
- 27 1908-1910 krizi için bkz: Timotheos Themelis, *Episima eggrafa*, 50. Birinci Arap Ortodoks Kongresi'nin bildirisinde de Hierotheos'un genelgesine açıkça atıfta bulunulmuştur. (Haifa, July 20, 1923). Bertram and Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem*, 273-278.
- 28 M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008), 150-202; Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993), 31-51.

Filistin’de Batılı güçlerin diplomatik birliklerinin yanı sıra çeşitli dini kuruluşlar daha aktif hale geldi²⁹. Bu bağlamda Jön Türklerin tüm vatandaşlara eşit haklar verme vaadi, yerel Ortodoks topluluklar tarafından sadece Müslüman yurttaşlarıyla ilişkilerinde yeni bir başlangıç için bir işaret olarak değil, aynı zamanda Rum Ortodoks Arap Hristiyanların “Onların” Kilisesi üzerinde Yunan etnik egemenliğini sona erdirme fırsatı olarak da görüldü. Aslında, restore edilmiş bu Anayasa (1908), Bökedeki Rum Ortodoks Arap Hristiyanların Rum kilisesinde dini yönetime katılmak için daha büyük bir fırsat sunuyor gibiydi.

Anayasa (Madde 111) şunları sağlamıştır:

Her Kaza’da her topluluğun bir konseyi olmalıdır.

Bu konseye denetim atanır

A: Vakıflara [dini vakıflara] tâbi taşınmazların gelirlerinin ve sermaye meblağlarının, kurucuların talimatlarına ve eski çağlardan beri uygulanan örf ve adetlere uygun olarak idaresi,

B: hayırsever amaçlar için tayin edilen mülklerin, bunlarla ilgili vasiyetnamelerde belirtilen koşullara uygun olarak kullanılması

Bu konseylerin her biri, kendi topluluğu tarafından çıkarılacak özel düzenlemelere göre seçilen üyelerden oluşur. Bu meclisler mahalli idarelere ve vilayetlerin genel meclislerine tabi olacaktır³⁰.

Rus desteğiyle yerel Ortodoks Arap cemaati, bu maddeleri Rum Patrikliğinin sahip olduğu finansmanın yönetimine katılımını, meşrulaştırıyor olarak yorumladı ve derhal uygulanmasını talep etti. Haziran 1907’de Zion Dağı’ndaki mezarlık üzerindeki hakları konusundaki anlaşmazlık, Ortodoks Rum Patrikliğindeki ruhban sınıfından olmayan yerel Arap Hristiyanların temsilcilerinin Patriklik makamını ilgilendiren yeni taleplerine zemin hazırlamıştı³¹. Ayrıca, Antakya Kilisesi’nin (1899) “Araplaştırılması”, Rum Ortodoks Arapların, Rum Ortodoks Patrikliğinin kendi üzerlerindeki hegemonyasını kırma mücadelesinin meyve verebileceğinin somut kanıtıydı. Bölgedeki Rum Ortodoks Hristiyan Arapların ilk hamlesi, dini otoriteler tarafından resmi olarak tanınmasını isteyen kırk üyeli

29 Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio, “Introduction: the Case Study of Palestine during the Young Turk Era,” in *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, ed. Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio (New York: I. B. Tauris, 2011), 5; Gudrun Kraemer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008), 121-127.

30 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 250-251

31 Rahatsızlık, Rum Ortodoks Patrikliğinin cemaate ait olan mezarlığın bir bölümünde inşaat işine girişmesiyle mezarlık duvarının bir kısmının çökmesiyle başladı. Manastır Kardeşler Grubu, tadilatı başlattığında, Rum Ortodoks Araplar, bu durumu protesto etti ve mezarlık arazisi üstünde kendilerinin malik olmasına rağmen Yunan din adamları tarafından Rumlara olası bir şekilde tahsis edilmesinden korktular ve işçilere erişimi engellediler. Daha da ötesi, yerel Arap Hristiyanlar, mezarlığın kapısındaki “Manastır Kardeşlik” işaretini silip yerine “Yerli Ortodoks Mezarlığı” da koydular. Müzakereler ve güçlü kentsel eşrafın arabuluculuğundan sonra, Rum Ortodoks Araplar, mezarlık arazisinin intifa hakkı alanında kalacağı garantisıyla geri çekilmeyi kabul etti. Anonymous Author, “Ekklesia Ierosolymon,” [“Church of Jerusalem”] *Ekklesiastikos Pharos* 1 (1908): 297-306; Archim. Meliton (Agiotafitis), *Skiera selis tis istorias tis Ekklesias Ierosolymon. Tis o enochos?* [A Shady Page of the History of the Church of Jerusalem. Who is Guilty?] (Athens: 1920).

bir Konsey oluşturmaktı.

Damianos, Konsey'in işleyişine ilişkin düzenlemeler henüz hazırlanmadığı için Konsey hakkındaki kararı ertelemeye çalıştı. Ortak bir komitenin ilk iki toplantısı Eylül 1908'de yapıldı.

Yunan görüşüne göre, 111. Madde, Rum Patrikhanesinin yönetimine Rum ortodoks mezhebinde olan fakat Rum yani Yunan olmayan katılımı şart koşmamış, sadece bu tür bir cemaatin Patrikhane üzerinde gerçek bir yetkisi olmayan bir denetleme organının oluşabileceğine kanaat getirmiştir.

Bu yorum, a) Devletin, İmparatorluk içinde tanınan tüm kültürlerin serbestçe uygulanmasını ve o zamana kadar her topluluğa tanınan ayrıcalıkların korunmasını koruduğunu belirleyen Anayasa'nın 11. ve 118. maddelerine dayanıyordu (Madde 11) ve b) daha sonraki bir kanun veya emirle değiştirilmedikçe veya iptal edilmedikçe mevcut kanun, tüzük ve geleneklerin korunması gerektiğine (Madde 118). Yunan aygıtı için, Osmanlı İmparatorluğunun ilgili devlet mevzuatı, yani Anayasa (1895) ve Rum Rahip Damianos'un Rum Ortodoks Patriklik tahtına seçilmesinin geçerliliğini tanıyan Berat (1897), "Patriğin altındaki Kutsal Kabir Kardeşliği örgütünün özel bir manastır statüsüne sahip olduğunu"³², açıkça belirtmişti ki, buna göre kurumun yetkilileri olan keşişler (kalogiroi) idi ve bu kişilere göre kendilerinin "kiliseleri ve manastırları" Rum Ortodoks Patrikliğinin emirleri ile yönetmeleri gerekiyordu³³. Bu nedenle, 111. Maddenin uygulanması ile Rum Ortodoks Patrikliği işlerinin yönetimi için Rum olmayıp ancak Rum Ortodoks mezhebi dahilinde bulunan Arap cemaatin temsilcileri tarafından bir konseyin meslekten olmayanlar tarafından Kudüs'teki Rum Ortodoks Kilisesine (The Church of Jerusalem) dayatılması kabul edilemezdi. Sonuç olarak, Filistin Arap kesimine ilişkin herhangi bir tek taraflı karar, kurumun kendisini diğer dini örgütlerden ayıran bu özel statüsünü doğrudan veya dolaylı olarak değiştirmesi veya daha önce bir yasal düzen olmaksızın -Patrikhane tarafından onaylanması gereken (Ortodoks nüfusun kendi sorumluluk bölgesi [millet sistemi] içindeki meşru siyasi otoritesi olarak)- herhangi bir toplumsal operasyon değişikliği, sırasıyla 11. ve 118. maddeleri ihlal eder.

Anlaşmazlıktaki diğer önemli pay da, özellikle 1858 Osmanlı Arazi Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra önemli ölçüde artan, emlak piyasasının kuralılaşdırılmasına yönelik önemli bir adım olan Patrikliğın finansman ve vakıf mülklerinin yönetimi ile ilgiliydi³⁴. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Rum Ortodoks keşişlerin bazı tarımsal ve kent içindeki arazileri satın aldıklarına ve Kudüs'te ve Filistin'in başka yerlerinde

32 "Ypomnima tis Synodou tou Patriarcheiou Ierosolymon pros ton M. Veziri Kiamil Pasha" "Memorandum of the Synod of the Patriarchate of Jerusalem Addressed to the Grand Vizier Kiamil Pasha", in Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 19-27.

33 Berat ve 1876 Osmanlı Anayasası'nın İngilizce metni için bkz. Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 239-242 and 243-249 respectively.

34 Robert H. Eisenman, *Islamic Law in Palestine and Israel: a History of the Survival of Tanzimat and Sharia in the British Mandate and the Jewish State* (Leiden: Brill, 1978), 52-69; N. P. Eleytheriades, *I Akinitos Idioktisia en Tourkia [The Immovable Property in Turkey]* (Athens: 1903), 38-39 and 88-89; Attila E. Aytekin, "Agrarian Relations, Property and Law: An Analysis of the Land Code of 1858 in the Ottoman Empire," *Middle Eastern Studies* 45 (2009): 935-951.

büyük binalar ve pazar yerleri inşa ettiklerine dair güçlü kanıtlar vardı³⁵. Kısacası, kurumun gayrimenkul varlıklarının 1920'lerin başında yalnızca Filistin'de 631 mülk olduğu tahmin ediliyordu.³⁶ Ancak, bu mülklerin tam sayısı ve kapsamı hakkında istatistiksel veriler, ne Rum Ortodoks Patrikliğine bağlı yetkililer, ne Rum Ortodoks cemaatinden olup ama Rum olmadıkları için kilise ruhban sınıfına alınmayan Hristiyan Araplar ne de bölgedeki siyasi yetkililer tarafından hiçbir zaman yayınlanmadı. Bu vakıflardan 355 tanesini tespit eden araştırmacılardan Katz ve Kark, varlıklarının önemli arazileri kapsadığını kaydetti. Gerçekten de, bu mülklerin yalnızca 176'sının verileri mevcut olan alanı yaklaşık 37.000 dönümdü³⁷ (bir dönüm, 1.000 metrekareye eşittir). Filistin'deki bu varlıklarına Besarabya, Yunanistan, İstanbul, İzmir ve diğer yerlerdeki³⁸ büyük toprak parçalarını ve diğer mülkleri de eklemeliyiz, bu da Kudüs Rum Patrikhanesini Ortodoks ulusunun en zengin dini kurumlarından biri haline getirdiğini görürüz.³⁹

Rum Patrikhanesinin ruhban sınıfında temsilci bulunduramayan diğer bir ifadeyle ruhban sınıfına dâhil olmayan Rum Ortodoks Hristiyan Arapların, Rum Patrikliğinin yetkililerinin mutlak kontrolüne sahip gayr-ı mülklerin içinde olduğu portföyün kârlarını, birlikte yönetmeyi ve paylaşmayı amaçlaması çok mantıklıydı. Ayrıca, 1908 anayasası, Rum Ortodoks cemaatinin kıdemli din adamlarına, ruhban sınıfı içerisinde yer almayan Hristiyan Arap din adamlarının eğitim veya diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için belirli bir miktar sağlama zorunluluğu getirmemiştir. Öte yandan, Rum Ortodoks ruhban hiyerarşisi böyle bir gelişmeye şiddetle karşı çıktı. Rum ruhban sınıfının argümanları, sorunun diğer yönlerini hesaba katmadan, diplomatik belgelerin yanı sıra belirli yasal belgelerin harfiyen yorumuna dayanıyordu. Özellikle, Patrikliğin Kurulu düzeni, önerilen Konseyin tartışmaya açık bir şekilde yönetme iddiasında bulunabileceği tek gelirin, hayırsever amaçlar için bir miktar para sağlayan bu vakıflardan ve vasiyetlerden elde edilen gelir olduğunu iddia etti. Yunan din adamları için, Kutsal Yerlere bahşedilen mülklerin yönetimine veya Rum Patrikliğine bağımlılıkları olan çeşitli mülklerin kullanımına ilişkin sıradan müdahaleler hakkında daha fazla tartışma söz konusu değildi⁴⁰. Rumların görüşüne göre, bu ikinci tür manastır mülkü, Osmanlı Devleti tarafından özel fermanların çıkarılmasıyla (1852-1853) korunan, hem Statüko ilkesiyle belirlenen "özel bir yasama çerçevesine" hem de uluslararası

35 Itamar Katz and Ruth Kark, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem and its Congregation: Dissent over Real Estate," *International Journal of Middle East Studies* 37 (2005): 509-534; Itamar Katz and Ruth Kark, "The Church and Landed Property: the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem," *Middle Eastern Studies* 43 (2007): 383-408.

36 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 195.

37 Katz and Kark, "The Church and Landed Property," 385.

38 Demetrios Stamatopoulos, *To Agiotafiko Metochi Konstantinoupoleos, archeiakes piges (18os-20os ai.) [The Metochion of the Holy Sepulcher in Constantinople, archival sources (18th- 20th cent.)]* (Athens: INE/EIE, 2010); Athanasios G. Helias, *Ta Metochia tou Panagiou Tafou kai tis Monis Sina stin Ellada (1830-1888) [The Metochia of the Holy Sepulcher and Sina Monastery in Greece (1830-1888)]* (Athens: Akritas, 2003).

39 Konstantinos Papastathis, "Church Finances in the Colonial Age: the Orthodox Patriarchate of Jerusalem under British Control, 1921- 1925," *Middle Eastern Studies*, 49 (2013): 712-731; Konstantinos Papastathis and Ruth Kark, "Secularization and the Politics of Land Administration: the Case of the Orthodox Patriarchate of Jerusalem, from the Ottoman Times to the British Mandate," (under preparation).

40 Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 12-13.

toplum tarafından (Madde 62, Berlin Antlaşması, 1878) göre yönetiliyordu. Statükonun dini işleyişin parametrelerini şart koşan somut bir kod olmadığı iddia edilebilirse de, Hıristiyan mabetlerinin çeşitli mezheplere göre “yerde” vesayetini düzenleyen soyut bir hukuki kavram olan 25 Mayıs 1853 tarihli Ferman (Islahat Fermanı), Yunan din adamları tarafından vakıf yönetimi konusunda oldukça açık kabul edildi. Patriklik tarafı için Islahat Fermanı, imparatorluk içindeki Ortodoks kurum ve manastırlarına ait gayrimenkullerin veya diğer herhangi bir mülkün mülkiyetinin veya idari statüsünün herhangi bir şekilde değiştirilmesini veya tahsis edilmesini yasakladı⁴¹. Sonuç olarak, vakıf mülklerinin neredeyse tamamı olmasa da büyük bir kısmının Manastır Kardeşliğinin mabetleri koruması için vakfedildiği göz önünde bulundurulduğunda, ruhban olmayan (non-clergy) Filistinli Rum Ortodoks Arap din adamları aslında mülk ve gelir yönetiminin yalnızca çok küçük bir kısmına katılabiliyordu. Ayrıca Yunan tarafı, vakıf yönetiminin “kurucuların talimatlarına” uygun olması gerektiğini öngören Rum Milleti Nizamnamesinin 111. maddesine de atıfta bulunmuştur. Dolayısıyla, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar hangi gerekçeyle bir manastırın veya mabedin korunması için vakfedilen bir vakıf mülkünün gözetimini talep edebilirler? Aksine, böyle bir durum dini bürokrasi tarafından sadece Statükonun veya Kilise Hukuku’nun değil, aynı zamanda ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların iddialarını dayandırdığı Rum Milleti Nizamnamesinin de ihlali anlamına geliyordu.

Hukuku hem adil hem de tarihsel olarak sunan Yunan hiyerarşisinin yasal şekilciliğine karşı, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar, Hıristiyan din bilimine ve teolojik öğretiye başvurular. Özellikle, yerel Ortodokslar dini mülkleri “bir bütün olarak ele alındığında Kilise’nin bağışları” olarak kabul ediyorlardı⁴². Başka bir deyişle, “kilise” göstereni dini bürokrasiyle değil, cemaat ve ruhban sınıfı arasında ayırım yapılmaksızın Ortodoks cemaatiyle özdeşleştirilmiştir. Bu ideolojik formül çerçevesinde, çeşitli sosyal ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yıllık 60.000 Napolyon tahsis edilmesini talep etti. Müzakerelerin çıkmaza girmesinden önce Damianos, kiralar, vergilendirme ve diğer mali konularda önerilerde bulunmak üzere Kudüs’ün ileri gelenlerinden oluşan bir Komisyon kurulmasını önermişti. Ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar ise Ekim 1908’de Patrikhane’nin maliyesini ve mülklerini kontrol edecek ve yönetecek, İstanbul’daki kiliseyi örnek alan bir Karma Konsey önerdiler. Karma Konsey, altı ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arap din adamlarından ve altı din adamı daimi üyeden oluşacaktır⁴³. Bu talep Kudüs Patrikhanesi hiyerarşisi tarafından reddedilmiş ve bu durum da şiddetli gösterilere yol açmıştır. Aziz James Kilisesi kapatıldı ve protestolar kısa sürede Beytüllahim ve Yafa’ya yayılarak Babıali’nin müdahalesine yol açtı. Sadrazam Kâmil Paşa Kasım 1908’de yerel bir soruşturma emri verdi ve patriğe daha uzlaşmacı olması için baskı yaptı⁴⁴. Damianos, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan

41 Firmanın metni için (in Greek) bakınız, Kallistos Miliaras, *Oi Agioi Topoi en Palaistini kai ta ep’auton dikaia tou ellinikou ethnous* [The Holy Places in Palestine and the Rights of the Greek Nation over them] (Thessaloniki: University Studio Press, 2002, reprint), II, 629-630.

42 Bertram and Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem*, 138.

43 Themelis, *Episima eggrafa* [Official Documents], 14-15.

44 Hopwood, *The Russian Presence*, 197

Arapların temsilcileriyle, taleplerini kabul etmese de, tekrar görüşmeyi kabul etti. Ancak bu toplantı Yunan dini aygıtı tarafından Patrikhanenin ulusal karakterini tehlikeye atan bir geri çekilme eylemi olarak algılandı. 13 Aralık 1908'de Sinod, patriğin varlığı ya da izni olmaksızın toplanır (böylece Temel Kanun ihlal edilir) ve Damianos'un görevden uzaklaştırılmasına karar verir. Sinod'un kararının yasadışı olduğu açıkça belirtilmelidir. Ertesi gün Sinod, yaşlı Tiberya Başpiskoposunu Manastırın Locum Tenens'i olarak seçti.

Bu sinodal karar, Damianos'un konsey meselesini ele alışına itiraz etmekten çok, kilise içi güç dengesine ilişkindi. Bu aslında doğru zamanlamaya bağlı, iyi organize edilmiş bir siyasi hamleydi. Bu hiyerarşik krizin perde arkasındaki baş aktörü Locum Tenens değil, geleceğin Konstantinopolis ve İskenderiye patriği ve muhtemelen yirminci yüzyılın en önemli Ortodoks figürü olan Archimandrite Meletios (Metaxakis) idi. Baş sekreter olarak Meletios, Patrikhane'nin neredeyse tüm işlerini yürüten ve Damianos'un mutlak güvenine sahip olan yetkiliydi. Ancak 1907'de Meletios, Kıbrıs'tayken Damianos'un eski rakibi olan İskenderiye Patriği Photios ile tanışır. Bu durum Damianos'un gözden düşmesine neden oldu ve Meletios bundan sonra Kardeşliğin üst kademelerine terfi edemedi. Dolayısıyla, iktidarını sürdürmek için sahip olduğu tek seçenek, yerel Ortodoks ayaklanmasını yöneterek kendisine aradığı bahaneyi veren Damianos'u görevden almaktı. Meletios Kasım ayında gizlice İskenderiye'ye gitti ve orada hâlâ Kardeşler üzerinde etkisi olan Photios'un güvenini kazandı. Photios grubu, kilise darbesini gerçekleştirmek için Meletios yönetimindeki ruhban çevreleriyle birleşti⁴⁵. Muhalefet, Damianos'un adını kutsal (diptychs) diptiklerden (belirli anma duaları aracılığıyla kilise otoritesinin sembolik olarak tanınması) kaldıran diğer Yunan egemenliğindeki Ortodoks kurumları tarafından da desteklendi. Bu çabanın başarısı için İstanbul Patrikhanesi'nin desteği büyük önem taşıyordu, zira Babıali nezdinde milletin birincil dini temsilcisi olarak Patrikhane'nin arabuluculuğu gerekli siyasi onayın alınması için hayati önem taşıyordu. Konstantinopolis Patriği Joachim III, Damianos'u Ortodoks bir memur için en ağır ceza olan kathairesis - ruhban sınıfından atılma - ile bile tehdit etti⁴⁶.

Yunan hükümetinin tutumu tartışmalı olmuştur. Yunanistan Kilisesi'ni kontrol ettiği ve Konstantinopolis Ekümenik Patrikhanesi üzerinde etkili olduğu ve diğer Ortodoks kurumlarının Meletios'a verdiği desteğin farkında olduğu şüphesizdir. Atina, Kudüs'teki rakiplerden hiçbirinin açıkça yanında yer almamış, ancak işler kontrolden çıktığında Damianos lehine müdahale etmiştir. Görünüşe göre Atina ilk başta Meletios'u desteklemiş, ancak Ruslar ve Batılı güçlerin müdahalesi sonrasında geri çekilmiştir. Sonuç olarak, Yunanistan'ın Kudüs Patrikhanesi söz konusu olduğunda somut ve iyi organize edilmiş bir politika belirlemediği, ancak ikincil bir rol üstlenmeyi tercih ettiği söylenebilir.

Merkezi siyasi düzeyde, Damianos ile yerel halk arasındaki ittifak bazı sorunlar yarattı. Jön Türklerin karşı çıktığı Kâmil Paşa'nın hükümeti için hem Rumlardan hem de Filistinli Arap milletvekillerinden güvenoyu alması gerekiyordu. Bir Maruni dışında hepsi Müslüman olmasına rağmen, vezir onları kaybetme riskini göze alamazdı⁴⁷. Aynı zamanda, Yunan çıkarları, o dönemin Yunan hegemonik ulusal(ist) söyleminin en etkili figürlerinden

45 Meliton (Agiotafitis), *Skiera selis* [A Shady Page].

46 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 256-257.

47 Hopwood, *The Russian Presence*, 198.

biri olan İzmir milletvekili Panagiotis Karolides'in başını çektiği tek tip ve uyumlu bir grup tarafından temsil ediliyordu. Buna ek olarak, İstanbul'daki Kardeşlik Eksarhı, Glykerios, diğer parlamento milletvekillerinin desteğini kazanmak için çalıştı. Glykerios'a 12 Ekim'de gönderilen bir mektupta, Yafa milletvekili Hafız Bey el-Said'in Rum patrikhanesinin davasını desteklemek üzere hiyerarşiye verdiği bazı güvencelere atıfta bulunmaktadır. Bu noktada, Hafız Bey'in başkentte kaldığı süre boyunca Fener'deki Metochion⁴⁸ olarak adlandırılan patrikhanede misafir olarak ağırlanmış olması bile bir gösterge olabilir. Kudüs'ten gelen iki vekil, Ruhi el-Halidi ve Said el-Hüseyni'ye gelince, mektupta Glykerios'un başka bir yorum ya da tavsiyede bulunmadan sadece patriklik selamlarını iletmesi öneriliyordu⁴⁹. Bu arşiv tanıklığı bizi somut tarihsel sonuçlara götüremese de, patriklik tarafın kendi hakimiyetini korumak için aktif bir şekilde lobi yaptığı oldukça açıktır. Kâmil Paşa, Ocak 1909'daki parlamento zaferinin ardından yeni Locum Tenens'in adaylığını kabul etti⁵⁰.

Damianos'un görevden alınması, altı kişinin öldürülmesine yol açan yeni bir toplumsal ayaklanmaya neden olurken, Filistin'deki birçok kilise ve manastır yerel Ortodokslar tarafından işgal edildi. Damianos'a karşı oldukça kayıtsız olmalarına rağmen, daha önceki davranışları nedeniyle, yerel Ortodokslar onu Meletios Metaxakis'in grubuna kıyasla kötünün iyisi olarak görüyorlardı. Hem Kilise Hukuku'nun hem de Patriklik Yönetmeliği'nin patriğin prensip olarak ömür boyu görevde kalmasını öngördüğü göz önünde bulundurulduğunda, sinodal müdahale bunları meşruiyetin garantörleri olarak sunmuştur. Dahası, Müslüman cemaat davalarını aktif olarak desteklemiş, bu da Osmanlıların onları görmezden gelmesini veya bastırmasını daha da zorlaştırmıştır, çünkü Osmanlı askerleri dindaşlarına karşı müdahale etmeye isteksizdir⁵¹.

Din adamı olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların desteğinin yanı sıra Damianos, Rus diplomatlar tarafından da himaye edilmiştir. Rus konsolos A. T. Kruglov onun tahttan indirilmesini asla tanımadı, onu hakareten korudu ve mümkün olan tüm yollarla yeni dini liderliği boykot etti⁵². Rusya'nın tutumu Alman ve İngilizlerin de Damianos'un lehine müdahale etmesine yol açtı, çünkü Kudüs'teki konsolosları Moskova'nın yerel halkın etrafında toplanacak tek büyük güç olarak görülmesine izin veremezdi. Ülkelerinin Filistin'deki özel siyasi çıkarları, yerel Hıristiyanlarla⁵³ yakın bağlar kurulmasını gerektiriyordu ve bu nedenle Damianos'u korumak zorunda olduklarını hissettiler. Damianos'un görev süresi boyunca, Filistin'deki Ortodoks ve Protestan kiliseleri

48 Metochion, patrikhane veya manastır gibi bir kilise örgütünün, merkezlerinden uzakta ve genellikle büyük şehirlerde bulunan, rahiplerinin ve temsilcilerinin kurumlarının çeşitli işlevlerini yerine getirmek için ikamet ettikleri taşınmaz mallardır. Metochion aynı zamanda başka bir manastır gibi herhangi bir bağımlılık olabileceği gibi, egemen manastırın gözetimi ya da sorumluluğu altında faaliyet gösteren herhangi bir kurum ya da kuruluş da olabilir. Kudüs Patrikhanesi'nin İstanbul, İzmir, Atina, Moskova, Romanya vb. yerlerde bu tür mülkleri vardı.

49 Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 40-41.

50 Meliton (Agiotafitis), *Skiera selis [A Shady Page]*.

51 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 260.

52 Hopwood, *The Russian Presence*, 198.

53 Kenneth Cragg, "The Anglican Church," in *Religion in the Middle East: Three Religions in Concord and Conflict*, ed. Arthur J. Arberry (Cambridge: Cambridge University Press, 1969), 570-595; Meir Verete, "Why Was a British Consulate Established in Jerusalem?" *English Historical Review*, 85 (1970), 316-345.

arasında, Roma Katolik Kilisesi'ne⁵⁴ yönelik karşılıklı nefretleri ve Statüko'nun korunması konusundaki ısrarları temelinde gayri resmi bir koalisyonun geliştiğini belirtmek gerekir⁵⁵. Damianos 1907⁵⁶ yılında Anglikan tarikatlarını tanımamış olmasına rağmen, Anglikanların (Kutsal Kabir Kilisesi'nin hiçbir bölümüne sahip olmayan) buradaki Ortodoks İbrahim Şapeli'ni kullanmalarına izin vermiştir. Filistin'deki Protestan güçlerin konsoloslarıyla da dostane ilişkiler geliştirdi. Kral V. George'a taç giyme töreni hediyesi olarak Yeni Ahit'in değerli bir cildini göndermesi ve Kutsal Topraklardaki faaliyetlerinden dolayı Saray tarafından onur madalyası ile ödüllendirilmesi karakteristiktir. Alman yetkililere gelince, Kayzer Wilhelm II'nin 1898'de Kudüs'e yaptığı ziyaret sırasında Damianos tarafından büyük onurlandırıldığını söylemek yeterlidir. Patriğe karşı çok iyi niyetli olan Kayzer, 1903 yılında sultandan kişisel bir iyilik olarak, Kutsal Mekânlarda kavga ettikleri için mahkûm edilen bazı Ortodoks keşişlerin hapisten çıkarılmasını istedi⁵⁷.

Meletios Metaksakis'in muhalefeti Babıali'den Damianos'un görevden alınmasının meşruiyetini onaylatmış ve bu onay Konstantinopolis Ekümenik Patriği'nin yanı sıra diğer Yunan dini kurumları tarafından da desteklenmiştir. Öte yandan Damianos, ruhban sınıfı olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplarla yerel düzeyde geniş toplumsal desteğe sahip bir uzlaşmaya varmış ve Rus himayesinden, yani İmparatorluk içindeki Ortodoks milletinin resmi korumasından yararlanmıştı. İngiliz ve Alman desteği bu ittifakı daha da güçlendirdi. Bu karmaşık durum henüz bir araya gelmeden Osmanlılar, karşıt taraflar arasında bir uzlaşmaya varmak için Şam Valisi Nazım Paşa başkanlığında bir soruşturma komisyonu kurdu. Ancak en büyük engel, Locum Tenens'in tanınmasının geri çekilmesi ihtimalinin Osmanlı yönetiminin otoritesini tehlikeye atacak olmasıydı. Daha sonra Locum Tenens'in ölümü Damianos'un görevine geri dönmesinin yolunu açtı. Filistinli Arapların tepkisi arttıkça Nazım Paşa, keşişlerin gelecekteki güvenliği konusunda hiçbir sorumluluk alamayacağını söyleyerek, kendisini meşru lider olarak tanıması için Kardeşlik Teşkilatı'na baskı yaptı⁵⁸.

Muhalefetin boyun eğmekten başka seçeneği yoktu. Ruhban sınıfından olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların bu değişken durumdan faydalanarak Rusya'nın ve yerel Müslüman nüfusun desteğiyle ilerleyebileceklerinden korkarak, bir Arap patriğin seçilmesinden duyulan endişe, muhtemelen geri çekilmelerinin başlıca nedeniydi. Daha önce Rum din adamlarının Antakya'dan kovulması Rum hiyerarşisini son derece temkinli hale getirmişti. Suriye Kilisesi'nin "Araplaşması", dini güç politikalarında böylesi bir yapısal kırılmanın üç ana ön koşula bağlı olduğunu göstermişti: a) Hâkim hiyerarşi

54 Thomas Hummel, "Between Eastern and Western Christendom: The Anglican Presence in Jerusalem," in *The Christian Communities in Jerusalem and the Holy Land: Studies on History, Religion and Politics*, ed. Antony O'Mahony (Cardiff: University of Wales Press, 2003), 157.

55 Protestanlar aslında Kutsal Yerler üzerinde hiçbir hak iddia etmiyorlardı ve misyonerlik çalışmalarına odaklanmışlardı. Hummel, "Between Eastern and Western Christendom," 151; Theodore E. Dowling, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1913), 64-68.

56 Bryn Geffert, "Anglican Orders and Orthodox Politics," *The Journal of Ecclesiastical History* 52 (2006): 296-298.

57 Meliton (Agiotafitis), *Skiera selis [A Shady Page]*.

58 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 260-264.

içinde, aygıtın felç olmasına ve bir güç boşluğuna yol açan iç bölünme; b) Ruhban sınıfına mensup olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların ve/veya ulusal grupların net bir gündemle bu ivmeden faydalanmak üzere dinamik bir şekilde harekete geçirilmesi; ve c) Yunan çıkarları pahasına yerleşik dini güç sisteminin muhtemel bir yıkımını kabul etmeleri için merkezi Osmanlı makamlarına baskı yapabilecek etkili bir siyasi haminin, yani Rusya'nın müdahaleci politikası. Bu durumda ortaya çıkan soru, tartışılan dönemde Kudüs Kilisesi söz konusu olduğunda bu üç koşulun yerine getirilip getirilmediğidir. Genel olarak, iki kilise krizinin önemli benzerlikleri vardı. Öte yandan, Antakya krizinin ve Rum din adamlarının sınır dışı edilmesinin 1899 yılında gerçekleştiğini unutmamalıyız. Yani tarihsel bağlam, iç politika, ideoloji ve diplomasi açısından Jön Türk Devrimi'nden sonra oluşan bağlamdan tamamen farklıydı. Ayrıca, iki dava arasında, bizim görüşümüze göre nihai sonucu belirleyen iki temel fark vardı. Bunlardan ilki, Antakya üst düzey ruhban sınıfının Kudüs'te olduğu gibi sadece etnik Rumlardan oluşmaması, aynı zamanda kilise bürokrasisinde önemli görevlerde bulunan Arapları da içermesiydi. Özellikle Suriyeliler piskopos olma konusunda hiçbir engelle karşılaşmamış, Sinod içinde çoğunluğu oluşturmuş ve yönetimde söz sahibi olmuşlardır⁵⁹. Bu nedenle, Rum Patriği Spyridon 1899'da istifaya zorlandığında, Meletios Dumani'yi yeni dini lider olarak aday gösteren ayrı bir seçim konseyi organize etmeleri zor olmadı.

İkinci bir olası fark ise Filistin'in statüsünün siyasi açıdan Suriye'den daha önemli olmasıydı. Bunun nedeni, Kudüs'ün sembolik değeri nedeniyle, kendilerine bağlı kiliselerin Kutsal Yerler üzerindeki hak ve ayrıcalıklarını korumak için müdahale eden Batılı güçlerin merkezi bir meselesi olmasıydı. Ortodoks kurumunun olası bir "Araplaştırılması" Statüko anlaşmasını tehdit edebilirdi. Siyasi istikrarın birincil öneme sahip olduğu bir dönemde bu sorunun gündeme getirilmesi yeni rejim için kabul edilebilir bir gelişme olmayacaktır. Ayrıca uluslararası toplum, kritik bir jeopolitik dönemde koruyucu güçler arasında yeni bir anlaşmazlığı tetikleyebilecek ve uluslararası ekonomik güç dengesini etkileyebilecek olan Statüko meselesinin yeniden gündeme gelmesinden kaçınmak istemiştir. Buna karşılık, 1899 Antakya krizi muhtemelen merkezi makamlar ve Avrupa diplomasisi tarafından İmparatorluğun çeperindeki bir dini kurumun iç çekişmesi olarak görülmüş ve bu nedenle ikincil öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla, iki kriz arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Büyük Savaş'tan birkaç yıl önce Kudüs'teki dini modus operandi'nin sürdürülmesinin, iç ve uluslararası siyaset açısından, Suriye Kilisesi üzerinde karşıt ruhani ve etnik gruplar arasındaki güç mücadelesinden çok daha hayati olduğu görülmektedir. Rusların iki kriz karşısındaki farklı tutumu bu noktaya işaret ediyor olabilir. Kısacası, Meletios Dumani'nin tahta çıkışına kadar Suriye Araplarının mücadelesini desteklemiş olsalar da, Rusların Kudüs'teki başlıca hedefinin buranın derhal "Araplaştırılması" değil, Damianos'un yeniden tahta çıkarılması olduğu anlaşılıyor.

Her halükarda, ne Damianos'un yönetimine karşı olan iç muhalefet ne de İstanbul Patrikhanesi ya da Atina'daki hükümet gibi başka bir Yunan dini ya da siyasi merkezi, Kardeşliğin ulusal karakterini riske atmayı göze alamazdı. Bu güç odakları, ilgili tüm

59 Antakya krizi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hopwood, *The Russian Presence*, 159-179.

tarafarla tam olarak tanınan yeni bir Kudüs Patriği atamayı hemen başaramadıkları için, Damianos'un onların iddiaları karşısındaki konumunun zaman geçtikçe güçlendiği anlaşıldı. Sonuç olarak, yenilgiyi kabul etmek, etnik bir Rum'un patriklik makamında kalmasını sağlamanın tek yoluydu. Yukarıda da belirtildiği gibi, Antakya hayaleti Kudüs'teki Rum din adamlarının peşini bırakmıyordu ve Damianos'a karşı mücadeleye başladıkları Helen-Ortodoks amaçlarına hizmet etmek için yapabilecekleri tek şey, onun otoritesine itiraz etmek için yeni bir fırsat doğana kadar geri çekilmektir. Damianos, Şubat 1909'un sonlarında makamını geri aldı. İlk kararlarından biri Konsolos Kruglov'u Kardeşliğin onursal üyesi yapmak oldu⁶⁰. Yunan hükümeti, Konstantinopolis Patrikhanesi ve Yunanistan Kilisesi'ne rıza göstermeleri için başarılı bir şekilde baskı yapmıştır. Aynı zamanda muhalefetin önde gelen isimleri Meletios Metaxakis ve Chrisostomos Papadopoulos sürgüne gönderilmiş, geriye kalan tek müttefikleri İskenderiye Patrikhanesi olmuştur.

Türk Düzeni (Turkish Order)

Ancakkilise içi güç mücadelesinin sonucu Filistinli Arap Ortodoksları sakinleştirmemiş, aksine hedeflerine ulaşma arzularını arttırmıştır. İki taraf arasında 1909 yılı boyunca doğrudan görüşmeler yapıldı, ancak son sözü İstanbul'daki merkezi güç söyledi. Babıali, olayı soruşturmak ve krize çözüm önerileri hazırlamak üzere beş üyeli bir komite kurdu. Hem Patrikhane hem de ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar başkente heyetler gönderdi. Özgüveni artan yerel Ortodoks toplumunun bir dizi talebi vardı. Bunlar şunlardı⁶¹: 1) toplumsal konseylerin oluşturulması; 2) Eğitim faaliyetleri ve vakıflar da dahil olmak üzere tüm patriklik işlerini kontrol etmek üzere din adamı olmayanların çoğunlukta olduğu (üçte bir din adamına karşı üçte iki din adamı olmayan) bir Karma Konsey kurulması; 3) Kardeşlik Karma Konseyine kabul için bir koşul olarak Karma Konseyin onayı; 4) yerli Ortodoksların, Manastır Kardeşliğine sınırsız kabulü; 5) Ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların patrik seçimine aktif katılımı; 6) Sinodun yetkilerinin ruhani konularla sınırlandırılması; 7) Sinod'da yerel cemaat din adamlarının temsili; 8) Ruhani görevlilerin (yani piskoposların) yerel toplum tarafından seçilmesi ve piskoposluk bölgelerinde daimi olarak ikamet etmeleri; 9) Kardeşliğin tüm üyeleri için seküler mesleklerle uğraşma yasağı; 10) Etnik kriterlere bakılmaksızın Kardeşlik içinde fırsat eşitliğinin garanti edilmesi; 11) Patriklik gelirlerinin birleştirilmesi ve yıllık bir bilanço yayınlanması; 12) Ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların temsilcilerinin ve cemaat ruhbanlarının onayının patriğin azledilmesi için bir koşul olarak kabul edilmesi; ve 13) vakıf mülklerinin topluluk adına tescil edilmesi.

Bu taleplerin karşılanması kaçınılmaz olarak Patrikhane'nin "Araplaştırılmasına" yol açacak ve onu yerli bir dini kurum haline getirecektir. Bu kurumun işleyişi, Hıristiyan Kutsal Yerlerinin baskın koruyucusu için kabul edilemez bir olasılık olan, açıkça sekülerleştirilmiş bir yönetim modelini takip edecekti. Son olarak, cemaat adına kurulmuş bir vakıf yoktu ve cemaatin doğrudan kendi kullanımını için vakfedilmemiş mülklerin yönetimine müdahalesi yasal olarak yasaklanmıştı.

60 Hopwood, *The Russian Presence*, 199.

61 Bertram and Luke, *Report of the Commission*, 265-269.

Yunan tarafı için Filistinli Arapların talepleri iki ana kategoriye ayrılmış olarak görülüyordu: a) eğitim, sağlık hizmetleri, hayır işleri ve benzeri gibi sosyal nitelikte olanlar; ve b) Statükoyu ve dolayısıyla Kutsal Yerlerin idaresini, dini mülklerin yönetimini ve bunların gelirlerini etkileyenler⁶². Patrikhanenin Babıali'ye gönderdiği memoranduma göre, dini kurum Karma Konsey kurulmasını ya da ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların patrik seçimine katılmasını kabul etmeyecektir. Bunun yerine, Ortodoks ileri gelenleri ve patrikhane temsilcilerinden oluşan, adli işleri, yardım dağıtımını ve eğitim faaliyetlerini denetleyecek ortak bir komite kurulması önerildi⁶³. Bu öneriler, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Yunan dini kurumu, kaçınılmaz olarak çıkmaza yol açan aynı milliyetçi ve oryantalist görüşlere bağlı kalarak hiçbir somut taviz vermedi.

30 Mayıs 1910'da Hükümet nihayet "Türk Emri (Turkish Order)"⁶⁴ olarak adlandırılan ve genel olarak aşağıdaki hususları belirleyen bir emir yayınladı:

1. Her piskoposluk bölgesinde bir Yerel Konsey kurulması.
2. Ruhban olmayan altı Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arap üye ve altı patriklik temsilcisinden oluşan bir Karma Konsey oluşturulması. Karma Konsey'in yetkileri aşağıdaki gibi olacaktı: a) aile hukuku soruları (boşanma, nafaka); b) Cemaat kiliselerine ve cemaatin hayır kurumlarına bağışlanan taşınır ve taşınmaz malların yönetiminin denetlenmesi; c) eğitim faaliyetleri üzerinde denetim ve d) Hayırseverlerden gelen yardımların dağıtımının denetlenmesi. Patrikhane'ye ise, "gelir akışı engellenmediği sürece" gelirlerinin üçte birini, yani 30.000 Türk lirasından az olmayan bir miktarı Karma Konsey'e tahsis etmesi emredildi. Her kasabanın cemaati tarafından seçilen bir temsilci, yerel kilise, okul ve diğer cemaat kurumlarının yönetimine katılacaktı.
3. Osmanlı Filistin'indeki Arap Hıristiyanlar, Patrikhane'nin düzenlemelerine uygun olarak Kardeşliğe girmekte serbestti.
4. Titüler (non-titular) olmayan piskoposlar, toplumun pastoral ihtiyaçlarını karşılamak için zamanlarının önemli bir kısmını kendi piskoposluk bölgelerinde geçirmelidir.

"Türk Düzeni (Turkish Order)" esasen Filistinli Arap Ortodokslar için bir Pirus zaferiydi, çünkü Patrikhanenin Yunan karakterini güvence altına alan hiyerarşinin kurumsal ayrıcalıklarına neredeyse hiç dokunulmamıştı. Öncelikle, çeşitli Yerel Konseylerin yanı sıra Karma Konsey de ancak yönetmeliklerinin yürürlüğe girmesinden sonra faaliyete geçecekti.

Bu düzenlemeleri hazırlama sorumluluğu patriklik makamlarına verilmişti⁶⁵; dolayısıyla, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların çoğunlukta

62 Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 42.

63 Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 43-50.

64 Patriarchate of Jerusalem, *Episima eggrafa peri tou proskynimatikou kai dioikitikou kathestotos tis Ekklesias Ierosolymon [Official Documents concerning the Status Quo in the Holy Places and the Administration of the Church of Jerusalem]* (Jerusalem: Press of the Convent of the Holy Sepulchre, 1944), 30-40.

65 Themelis, *Episima eggrafa [Official Documents]*, 68-72.

olduğunu kabul etme düşüncesi hayalden ibaretti. Patriklik maliyesi söz konusu olduğunda, Karma Meclis ne Kutsal Yerlerin idaresinde ne de bunlardan elde edilen ve yalnızca patriklik bürokrasisi tarafından yönetilecek olan gelirlerde söz sahibi olabilirdi. Dahası, Yunan hiyerarşisi Filistinli Arap Ortodoksların Kardeşliğe girip giremeyecekleri konusunda hala karar vermemekteydi. Son olarak, sadece Yunan meselesi olarak kalan patriklik seçim prosedüründe herhangi bir değişiklik olmamıştır.

İki yıl sonra, 7 Şubat 1912’de Karma Konsey’in yetkileri ve işleyişine ilişkin bazı hususları açıklığa kavuşturan bir başka hükümet fermanı çıkarıldı. Bunlar arasında ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların temsilcilerinin seçimi, seçimlerin zamanlaması, organın toplantılarının yeri, organ içindeki karar alma süreci, Patrikhane tarafından organ için fon tahsisi ve eğitim konusundaki kesin sorumlulukları gibi konular yer alıyordu. Bu ferman 1910 tarihli Emri geçersiz kılmamış, sadece değiştirmiştir. Ancak Peri ve Zisk’in de haklı olarak belirttiği gibi, merkezi makamlar Filistinli Arap Ortodoks görüşünü benimsemek yerine Yunan kontrolünü güçlendirmiştir⁶⁶. Özellikle, Karma Konsey’de ruhban sınıfı ile ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar arasında bir eşitlik olması halinde, başkanın, yani patriklik temsilcisinin oyunun belirleyici olması emredilmiştir. Böylece değişiklik, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların kararlarını fiilen etkileyememesi nedeniyle organı etkisiz hale getirmiştir. Ayrıca, değişiklik Sinod’a patriklik bütçesini (Karma Konsey’e tahsis edilecek gelirleri belirleyen) bu organa sunmadan önce gözden geçirme fırsatı verdi. Bu, sağlanacak miktarı en aza indirmek için hesapların “sabitlenebileceği” anlamına geliyordu⁶⁷.

Yine de, Filistinli Araplar için Yerel ve Karma Konsey’in kurulmasıyla elde edilen siyasi kazanımlar, sınırlı da olsa, özgürleşmelerine yönelik ilerlemeler olarak görülebilir. Çünkü önceki statüleri göz önünde bulundurulduğunda, bazı cemaat faaliyetlerinin yönetimine kısmen de olsa katılma ve Patrikhane’nin eylemlerini bir dereceye kadar denetleme hakkı doğru yönde atılmış adımlardı. Ancak Karma Konsey hiçbir zaman gerçek anlamda işlemedi. İki taraf arasında pratik bir sonuç alınamayan birkaç görüşme yapıldı. Birinci Dünya Savaşı ve Patrikhanenin mali sıkıntıya düşmesi, faaliyetlerini geçersiz kıldı.

Sonuç Değerlendirmesi

İlgili belgelerden ve tarihi olaylardan görebileceğimiz gibi, Jön Türk Devrimi’nin Kudüs Ortodoks Kilisesi’nin dini güç politikaları üzerindeki etkileri önemli olmakla birlikte büyük değildir. Gerekli yasal değişiklikler, Konstantinopolis ve Antakya Kiliseleri gibi diğer kilise bölgelerinde uygulanmış olmasına rağmen, hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanmadı. O halde yeni rejim, laikliği ve ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların etnik haklarını (ki bunlar Jön Türk hareketinin az çok “kurumsal” ilkeleriydi) desteklemek yerine neden Yunan dini aygıtının Filistinli Arap Ortodokslar üzerindeki gücünü teyit etti? Mattosian’a göre, “bu davranışın açıklaması, merkezi hükümetin Arap-Ortodoks cemaatini ... Arap Ulusal hareketiyle olan suç ortaklığı nedeniyle ... Jön Türklerin hayal ettikleri Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğüne bir tehdit olarak gördükleri için cesaretlendirmek

66 Oded Peri and Izhak Zisk, “The Ottoman Government’s Resolution (1912) on the Internal Organization of the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem,” *Cathedra* 52 (1989), 131-148.

67 Peri and Zisk, “The Ottoman Government’s Resolution (1912).”

istememesidir.”⁶⁸.

Ancak bize göre, bu tez en azından 1908-1910 dönemi için tartışılabilir. O dönemde, siyasi özerkliğini ve kendi kaderini tayin hakkını savunabilecek kristalize ve homojen bir Arap ulusal grubu mevcut değildi. Filistin’de Arap ulusal fikri, oluşumunun ilk aşamalarında ve küçük bir elit grupla sınırlıydı; nüfusun Osmanlıcı ideolojiye ve merkezi siyasi otoritelere olan siyasi bağlılığı ise hala çok güçlüydü⁶⁹. Dolayısıyla, Filistinli Arap Ortodoksların davası devletin bütünlüğüne yönelik gerçek bir tehdit oluşturmuyordu. Aslında, o dönemde Osmanlı egemenliğini tehdit eden güçlü ve etkili ulusal ideoloji Yunan ideolojisiydi ve Küçük Asya ve Balkanlar’daki Hıristiyan nüfusun büyük bir bölümü kendini bu ideolojiyle özdeşleştiriyordu⁷⁰. Sonuç olarak, Mattosian’ın bu tutumun arkasındaki nedenin gelişmekte olan ayrılıkçı hareketleri baltalamak olduğu yönündeki gerekçesini kabul edersek, ana hedefleri Osmanlı topraklarında en etkili ve aktif olan Rum toplumu olmalıydı. Bu nedenle, siyasi otoriteler kesinlikle Yunan dini kurumlarını değil, ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapları tercih ederlerdi. Bu bağlamda, Jön Türklerin iktidarı ele geçirdikten hemen sonra somut bir milliyetçi gündem takip etmedikleri veya güçlü Türkleştirme politikaları benimsemedikleri tezi ilginçtir⁷¹.

Bizim görüşümüze göre Osmanlı’nın meseleyi ele alış biçimi muhtemelen diplomatik mülahazaların yanı sıra iç politikaya da dayanıyordu. Her şeyden önce, mevcut durumun değiştirilmesi için gerekli yasal zemin zayıftı. Daha önce de belirtildiği gibi, patriklik idaresinin denetimi için bir Karma Konsey kurulmasına yönelik 111. Madde uygulaması, aynı Anayasa’nın diğer hükümleri (11. ve 118. Maddeler) tarafından geçersiz kılınmış ve Rum Cemaati’nin rızasını, Temel Kanunu ve Damianos Beratı tarafından tanımlandığı şekliyle patriklik faaliyetlerinin kurumsal çerçevesine yönelik herhangi bir değişiklik için ön koşul haline getirmiştir. Anayasa 1876’da yürürlüğe girdiğinde ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar arasında 1878’de askıya alınana kadar konuyla ilgili bir hareketlilik olmaması da ilginçtir. Aslında, yerel Ortodoks davasının sembolik “yasak” kitabı olan ve ilk kez 1893 yılında Beyrut’ta yayınlanan Kutsal Kabir Kardeşliğine Tarihi Bir Bakış (A Historical Glance at the Brotherhood of the Holy Sepulcher)’ta Anayasa ile ilgili hiçbir atıf bulunmamaktadır⁷². Bunun nedeni açık bir tarihsel soru olarak kalmaya

68 Matossian, “The Young Turks Revolution,” 529; Matossian, “Administating the non-Muslims,” 632

69 Muhammad Muslih, “Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism,” *Journal of Palestine Studies* 16 (1987): 77-94; Ernest Dawn, “The Origins of Arab Nationalism,” in *The Origins of Arab Nationalism*, ed. Rashid Khalidi et. al. (New York: Columbia University Press, 1991), 3-30.

70 Elli Skopetea, “Oi ellines kai oi exthroi tous: I katastasi tou ethnous stis arches tou 20ou aiona,” [“Greeks and their enemies: the condition of the nation in the beginning of the 20th century”], in *I istoria tis Ellados tou 20ou aiona: oi aparches 1900-1922 [History of Greece in the 20th Century: The Beginings 1900-1922]* ed. Christos chatziosif (Athens: Vivliorama, 1999) Vol. I, 9-35; Vangelis Kechriotis, “GreekOrthodox, Ottoman Greeks or just Greeks? Theories of Coexistence in the Aftermath of the Young Turk Revolution,” *Études Balkaniques* 41 (2005): 51-71.

71 Hasan Kayali, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918* (Berkley: University of California Press, 1997).

72 Bu kitap başımandrit Raphael Hawaweeny (daha sonra Brooklyn piskoposu) tarafından ‘Abd al-Ahad-Eshshafi’ takma adıyla Antakya ve Kudüs’teki Yunan hakimiyetine ve dini otoritelerini yeniden üretmek için kullandıkları yozlaşmış yöntemlere karşı yazılmıştır. Hawaweeny’nin polemik yaratan çalışması, kurumsal olarak ötekileştirilen Arap cemaati lehine içeriden net bir söylemi dile getiren ilk çalışmalardan

devam etmektedir, ancak Filistinli Arap hukuk mantığının kırılğanlığının bir göstergesi olabilir.

Buna ek olarak, patrikhane varlıklarının ve gelirlerinin mali idaresinde ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların aktif katılımını gerektirecek herhangi bir olası değişiklik mevcut yasal ve dini normları ihlal edecektir. Patrikhane, Kutsal Kabir Kardeşliği tarafından yönetilen ve birincil sorumluluğu Ortodoksların Hıristiyan kutsal alanları üzerindeki hak ve ayrıcalıklarını korumak olan bir manastır örgütü olarak yapılandırılmıştır. Bu nedenle, Kutsal Yerlere yapılan çeşitli bağışlar, genel olarak cemaatin değil, manastırın vakıf mülkleri olarak algılanmıştır. Osmanlı'nın Filistinli Arapların talebini kabul etmesi, muhtemelen manastır mülkiyetine ilişkin tüm algıyı ve İmparatorluk genelindeki yönetimine ilişkin yasal paradigmayı tehlikeye atacaktı. Yasal statünün tamamen tersine çevrilmesi sadece çeşitli kilise örgütlerinde çok sayıda idari soruna yol açmakla kalmayacak, aynı zamanda yeni rejimin, vakıf malları muazzam olan Sina veya Aynaroz Dağı gibi İmparatorluğun önemli manastır merkezleriyle arasında bir kopuşa işaret edecekti. Siyasi açıdan bakıldığında, ateşli Yunan milliyetçiliğinin hüküm sürdüğü bir dönemde Ortodoks nüfusun kolektif bilinci için özel bir sembolik değere sahip olan bu kurumlarla iyi ilişkiler içinde olmak Jön Türkler için elbette daha verimliydi. Başka bir deyişle, Osmanlıcı ideolojik paradigma bağlamında, ekonomik olarak baskın ve siyasi olarak güçlü Rum toplumunun rejime bağlılığını sürdürmek, merkezi bürokrasinin üst kademelerinde fiilen temsil edilmeyen, periferideki küçük bir Arap etnik Hıristiyan grubun bazı toplum içi taleplerini karşılamaktan daha önemliydi.

Öte yandan, Filistinli Arap Ortodokslar ve Yunan ulusal hareketleri birbirini dışlayan kategoriler olarak görülmeyebilir. Bu durumda, Babıali'nin 1911'den sonraki siyasi davranışı, Arap elitlerinin adem-i merkezîyetçilik eğilimlerine karşı tepkisi açısından açıklanabilir. Rum cemaatiyle ilişkilerin nispeten istikrarlı olduğu ve Balkan Savaşları (1912-1913) arifesinde Atina ile yaşanan gerginlik üzerinde çok az etkisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlıların Yunan faktöründen bağımsız olarak Ortodoks cemaati içindeki Arap milliyetçisi ajitasyonun etkisinden çekinmiş olması mümkündür. Bu hipotezi kabul edersek, Yunanlıların ruhban olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Araplar karşısındaki tutumunun 1912 tarihli fermanla desteklenmesi mantıklı olacaktır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, bu şema ne 1910 yılında "Türk Düzeni"nin yürürlüğe girmesini ne de Patrik Damianos'un yaklaşık aynı zamanda görevine iade edilmesini yeterince açıklayamamaktadır.

Osmanlıların Yunan yanlısı tutumu uluslararası politikaya da dayanıyor olabilir. Manastır mülklerinin idaresindeki olası bir değişiklik, Fransa gibi çeşitli Büyük Güçlere müdahale etmek için bir neden verebilirdi. Kudüs'teki Latin ya da Anglikan ruhban sınıfında olmayan Filistinli Hıristiyan Arap toplulukları da kendi kiliselerinin mali ve

biriydi. Kitap Kudüs Patrikhanesi tarafından kınanmış ve dağıtımı yasaklanmıştır. 'Abd al-Ahad-Eshshafi, *Lamha ta rikhiya fi akhawayat al qabr al muqaddas al-yunaniye* (Beirut: 1893). [Translated by Michel Najim, *An Historical Glance at the Brotherhood of the Holy Sepulcher* (California: Oakwood Publications, 1996)].

mülklerinin yönetimine katılmayı talep etmiş olsalardı, Batı merkezli çeşitli dini örgütlerin mülkleri tehlikeye girebilirdi. Osmanlı hükümeti, himayesi altındaki dini elitleri korumayı başaramaması halinde Batılı güçlerin olası müdahalesinden korkuyordu. Aynı zamanda, yerel Ortodoksların taleplerinin karşılanması, her mezhebin Kutsal Yerler üzerindeki haklarını tanımlayan Statükonun ihlali olarak görülebilir. Geçmişte pek çok soruna yol açmış (hatta Kırım Savaşı'nın bahanesi olmuş) meseleleri yeniden gündeme getirmek, siyasi hayatın bu akışkan döneminde Osmanlılar için pek de hoş bir diplomatik ihtimal değildi. Buna ek olarak, emperyalist Batılı güçler için, belirli Hıristiyan topluluklar üzerindeki himayelerini içeren kapitülasyon sisteminin kaldırılmasının ya da en azından zayıflatılmasının Osmanlı dış politikasının stratejik bir amacı haline geldiği bir dönemde, bu sistemin sürdürülmesi lehine ek bir argüman sağlayacaktır. Son olarak, İngiliz ve Alman diplomasisinin olayın Yunan hedefleri lehine sonuçlanmasında rol oynadığını varsayabiliriz⁷³. Bu hükümetler üst düzey din adamlarıyla iyi ilişkiler kurmuşken, din adamı olmayan Filistinli Rum Ortodoks Hıristiyan Arapların desteklenmesi, Rusların Patrikhane'ye daha fazla nüfuz etmesi ve kademeli olarak kontrolü altına alması olarak algılanıyordu ki bu da bölgedeki daha geniş çıkarları için zarar verici bir ihtimaldi.

1908-1910 patriklik krizinin, dini yönetimin “demokratikleşmesi” için büyük bir fırsatın kaybedilmesi anlamına geldiği sonucuna varabiliriz. Jön Türk Devrimi'nin yarattığı yüksek değişim ve ilerleme beklentileri, bugün bile aynı sorunlarla karşı karşıya olan Filistin Ortodoks toplumu söz konusu olduğunda doğrulanmamıştır.

Yazarlar Hakkında

Dr. Konstantinos Papastathis (kostaspapastathis@hotmail.com) halen Lüksemburg Üniversitesi IPSE Araştırma Birimi'nde doktora sonrası araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Bu çalışma, *Geography Department of The Hebrew University of Jerusalem* Kudüs İbrani Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak yaptığı çalışmaların bir ürünüdür.

Dr. Ruth Kark (ruthkark@mail.huji.ac.il) *The Hebrew University of Jerusalem* Kudüs İbrani Üniversitesi'nde Tarih-Coğrafya Emeritus Profesörüdür.

Kaynakça:

Abdul Latif Tibawi, *Russian Cultural Penetration of Syria-Palestine in the Nineteenth Century* (London: Luzav and Co., 1966).

Anton Bertram and Harry C. Luke, *Report of the Commission Appointed by the Government of Palestine to Inquire into the Affairs of the Orthodox Patriarchate of Jerusalem* (London: Oxford University Press, 1921).

Anton Bertram and John W. A. Young, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem: Report of the Commission Appointed by the Government of Palestine to Inquire and Report upon Certain Controversies between the Orthodox Patriarchate of Jerusalem and the Arab Orthodox Community* (London: Oxford University Press, 1926).

Archim. Meletios Metaxakis, *To Agion Oros kai i Rosiki politiki en Anatoli [Kutsal Dağ ve Doğu'daki Rus Politikası]* (Athens : Sakellariou, 1913), 56-74.

Archim. Meliton (Agiotafitis), *Skiera selis tis istorias tis Ekklisias Ierosolymon. Tis o enochos? [A Shady Page of the History of the Church of Jerusalem. Who is Guilty?]* (Athens: 1920).

Athanasios G. Helias, *Ta Metochia tou Panagiou Tafou kai tis Monis Sina stin Ellada (1830-1888) [The Metochia of the Holy Sepulcher and Sina Monastery in Greece (1830-1888)]* (Athens: Akritas, 2003).

Attila E. Aytekin, "Agrarian Relations, Property and Law: An Analysis of the Land Code of 1858 in the Ottoman Empire," *Middle Eastern Studies* 45 (2009): 935-951.

Bedros Der Matossian, "Administating the non-Muslims and the 'Question of Jerusalem' after the Young Turk Revolution," in *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, ed. Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio (New York: I. B. Tauris, 2011), 211-239.

Bedros Der Matossian, "The Young Turks Revolution: its Impact on Religious Politics of Jerusalem (1908-1912)," *Jerusalem Quarterly*, 40 (2009-2010): 18-33.

Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System," in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis (New York: Homes and Meier Publishers, 1982), 69-89.

Bryn Geffert, "Anglican Orders and Orthodox Politics," *The Journal of Ecclesiastical History* 52 (2006).

Charalampos Papastathis, Oi [136] Orthodox Communal Politics in Palestine after the Young Turk Revolution (1908-1910) Kanonismoi ton Orthodoxon Ellinikon koinotiton tou Othomanikou kratous kai tis Diasporas [Regulations of the Greek Orthodox communities of the Ottoman state and the Diaspora] (Thessaloniki: Kyriakidis Bro., 1984).

Daphne Tsimhoni, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem during the Formative Years of the British Mandate in Palestine," *Asian and African Studies* 12 (1978): 77-121.

Demetrios Stamatopoulos, *Metarrithmysi kai ekkosmikeusi: pros mia anasynthesi tis istorias tou Oikoumenikou Patriarxeiou ton 19o aiona [Reformation and Secularization: towards a Reformulation of the History of the Ecumenical Patriarchate in the 19th Century]* (Athens: Alexandria, 2003).

Demetrios Stamatopoulos, *To Agiotafiko Metochi Konstantinoupoleos, archeiakes piges (18os-20os ai.) [The Metochion of the Holy Sepulcher in Constantinople, archival sources (18th- 20th cent.)]* (Athens: INE/EIE, 2010).

Derek Hopwood, *The Russian Presence in Syria and Palestine, 1843-1914: Church and Politics in the Near East* (Oxford: Clarendon Press, 1969).

Dimitri Stremoukhoff, "Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine," *Speculum* 28 (1955): 84-101.

Elena Astafieva, "La Russie en Terre Sainte: le cas de la Société Impériale Orthodoxe de Palestine (1882- 1917)," *Cristianesimo nella Storia* 24 (2003): 41- 68.

Eleni Stoikou, "Ellinikes apopseis gia tin ekklesiastiki cheiraphetisi ton Orthodoxon Aravon sta patriarcheia Antiocheias kai Ierosolymon apo ta mesa tou 19ou os tis arches toy 20ou aiona," ["Greek views about the ecclesiastical emancipation of the Orthodox Arabs in the Patriarchates of Antioch and Jerusalem from the mid-19th to the beginning of the 20th century"] *Kleio* 5 (2009).

Elie Kedourie, "Religion and Politics," in *The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies*, ed. Elie Kedourie (Chicago: Ivan R. Dee, 2004).

Elli Skopetea, "Oi ellines kai oi exthroi tous: I katastasi tou ethnous stis arches tou 20ou aiona," ["Greeks and their enemies: the condition of the nation in the beginning of the 20th century"], in *I istoria tis Ellados tou 20ou aiona: oi aparches 1900-1922 [History of Greece in the 20th Century: The Beginings 1900-1922]* ed. Christos chatziosif (Athens: Vivliorama, 1999) Vol. I, 9-35.

Ernest Dawn, "The Origins of Arab Nationalism," in *The Origins of Arab Nationalism*, ed. Rashid Khalidi et. al. (New York: Columbia University Press, 1991), 3-30.

Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993).

Gregorios Papamichael, "Apokalypseis peri tis rosikis politikis en ti Orthodoxo Elliniki Anatoli," ["Ortodoks Rum Doğusunda Rus Politikasına İlişkin Gerçekler"] *Ecclesiastikos Pharos* IV (1909): 358-365.

Gudrun Kraemer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008).

Hasan Kayali, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918* (Berkley: University of California Press, 1997)

Hildegard Schaefer, *Moskau das Dritte Rom: Studien zur Geschichte der Politischen Theorien in der Slawischen Welt* (Hamburg: Friederichsen, de Gruyter, 1929).

Itamar Katz and Ruth Kark, "The Church and Landed Property: the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem," *Middle Eastern Studies* 43 (2007): 383-408.

Itamar Katz and Ruth Kark, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem and its Congregation: Dissent over Real Estate," *International Journal of Middle East Studies* 37 (2005): 509-534.

Kallistos Miliaras, "O Aytokratorikos Kanonismos tou Patriarcheiou Ierosolymon kai i efarmogi aytou" ["The Imperial Law of the Patriarchate of Jerusalem and its Application"] *Nea Sion* 27 (1932): 369-383.

Kallistos Miliaras, “Ta epi patriarchou Prokopiou (1872-1875) anafyenta sovara zitimata en ti Ekklesia Ierosolymon,” [“The Important Questions Created in the Church of Jerusalem during the Reign of Patriarch Prokopios (1872- 1875)”] *Nea Sion* 27 (1932).

Kallistos Miliaras, *Oi Agioi Topoi en Palaistini kai ta ep’auton dikaia tou ellinikou ethnous [The Holy Places in Palestine and the Rights of the Greek Nation over them]* (Thessaloniki: University Studio Press, 2002, reprint).

Kenneth Cragg, “The Anglican Church,” in *Religion in the Middle East: Three Religions in Concord and Conflict*, ed. Arthur J. Arberry (Cambridge: Cambridge University Press, 1969), 570-595.

Khalil Sakakini, *The Diaries of Khalil Sakakini. Volume II: Orthodox Renaissance, World War I, Exile to Damascus*, ed. Akram Mousallam (Ramallah: Khalil Sakakini Cultural Centre, and the Institute for Jerusalem Studies, 2004).

Konstantinos Papastathis, “Church Finances in the Colonial Age: the Orthodox Patriarchate of Jerusalem under British Control, 1921- 1925,” *Middle Eastern Studies*, 49 (2013): 712-731. Konstantinos Papastathis, “Religious Politics and Sacred Space: the Orthodox Strategy on the Holy Places Question in Palestine, 1917- 1922,” *Journal of Eastern Christian Studies* (Forthcoming).

Konstantinos Papastathis, “The Power Vacuum within the Orthodox Patriarchate of Jerusalem and British Political Line of Action, 1917-1918” [“To keno exousias sto Patriarcheio Ierosolymon kai I Vrettaniki politiki, 1917-1918”] *Historica* 26 (2009): 333-367.

Laura Robson, “Communalism and Nationalism in the Mandate: The Greek Orthodox Controversy and the National Movement,” *Journal of Palestine Studies* 41 (2011).

Laura Robson, *Colonialism and Christianity in Mandate Palestine* (Austin: University of Texas Press, 2011).

M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008).

Meir Verete, “Why Was a British Consulate Established in Jerusalem?” *English Historical Review*, 85 (1970), 316-345.

Muhammad Muslih, “Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism,” *Journal of Palestine Studies* 16 (1987): 77-94.

N. P. Eleytheriades, *I Akinotos Idioktisia en Tourkia [The Immovable Property in Turkey]* (Athens: 1903).

Noha Tadros Khalaf, *Les Memoires de ‘Issa al ‘Issa: Journaliste et Intellectuel Palestinien 1878-1950* (Paris: Editions Karthala, 2009).

Oded Peri and Izhak Zisk, “The Ottoman Government’s Resolution (1912) on the Internal Organization of the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem,” *Cathedra* 52 (1989), 131-148.

Pantelis E. Lekkas, *To paixnidi me to chrono: ethnikismos kai neoterikotita* [*The time game: nationalism and modernity*] (Athens: Ellinika Grammata, 2001).

Paraskevas Matalas, "To Patriarcheio Ierosolimon kai I ellino- orthodoxia," ["The Patriarchate of Jerusalem and Helleno-orthodoxia"] in *Orthodoxia, Ethnos kai Ideologia* [*Orthodoxy, Nation and Ideology*] (Athens: Moraiti School, 2007).

Pavlos Karolides, *Peri tis ethnikis katagogis ton Orthodoxon Christianon Syrias kai Palaistinis* [*Regarding the national origin of the Orthodox Christians of Syria and Palestine*] (Athens: P.D. Sakellariou Press, 1909).

Peter J. S. Duncan, *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and after* (London: Routledge, 2000).

R. Michael Bracy, *Printing Class: 'Isa Al-'Isa, Filastin, and the Textual Construction of National Identity, 1911-1931* (Lanham: University Press of America, 2011).

Robert H. Eisenman, *Islamic Law in Palestine and Israel: a History of the Survival of Tanzimat and Sharia in the British Mandate and the Jewish State* (Leiden: Brill, 1978).

Sia Anagnostopoulou, *Mikra Asia, 19^{tos} aionas-1919 oi ellino- orthodoxes koinotites: apo to millet ton romion sto elliniko ethnos* [*Asia Minor, 19th century-1919 the Greek-Orthodox communities: from the rum- millet to the Greek nation*] (Athens: Ellinika Grammata, 1997).

Sotirios Roussos, "Eastern Orthodox Perspectives on Church-State Relations and Religion and Politics in Modern Jerusalem," *International Journal for the Study of the Christian Church*, 5 (2005): 107-122.

Sotirios Roussos, "The Greek Orthodox Patriarchate and Community of Jerusalem: Church, State and Identity," in *The Christian Communities of Jerusalem and the Holy Land: Studies in History, Religion and Politics*, ed. Antony O'Mahony (Cardiff: University of Wales Press, 2003), 38-56.

Sotirios Roussos, "The Greek Orthodox Patriarchate and Community of Jerusalem," in *The Christian Heritage in the Holy Land*, ed. Antony O'Mahony, Göran Gunner and Kevork Hintlian (London: Scorpion Cavendish, 1995), 211-224.

Theodore E. Dowling, *The Orthodox Patriarchate of Jerusalem* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1913).

Theophanes G. Stavrou, *Russian Interest in Palestine: a Study of Religious and Educational Enterprise* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1963).

Thomas Hummel, "Between Eastern and Western Christendom: The Anglican Presence in Jerusalem," in *The Christian Communities in Jerusalem and the Holy Land: Studies on History, Religion and Politics*, ed. Antony O'Mahony (Cardiff: University of Wales Press, 2003).

Timotheos Themelis, *Episima eggrafa peri ton dikaion tou Patriarcheiou Ierosolymon (1908- 1913)* [*Official Documents concerning the Rights of the Patriarchate of Jerusalem*]

(1908-1913)] (Jerusalem: Press of the Convent of the Holy Sepulchre, 1914).

Vangelis Kechriotis, “Greek Orthodox, Ottoman Greeks or just Greeks? Theories of Coexistence in the Aftermath of the Young Turk Revolution,” *Études Balkaniques* 41 (2005): 51-71.

Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio, “Introduction: the Case Study of Palestine during the Young Turk Era,” in *Late Ottoman Palestine: The Period of Young Turk Rule*, ed. Yuval Ben-Bassat and Eyal Ginio (New York: I. B. Tauris, 2011).